

Szekularizáció.

„Egy szolga is nem szolgálhat két Úrnak, mert vagy az egyiket gyűlöli és a másikat szereti, vagy az egyikhez ragaszkodik és a másikat megutálja. Nem szolgálhattok az Istennek és a Mammonnak” – mondja Lukács evangéliuma.

... és a magyarországi római és görög katolikus felekezetek ingatlanai 1,956.829 holdra rúgnak.

1,956.829 hold földet tart birtokában a két katolikus felekezet, 123.745 holdat a görög-keleti egyház és 252.000 holdat a többi felekezet akkor, amikor 1,280.000 törpebirtokosnak – családjával együtt 4 millió embernek – a haza földjéből csak 2,150.000 hold föld jut.

A római katolikus egyház birtokában levő 1,675.000 hold földjének 80 millió korona jövedelme 12.000 ember eltartására szolgál, tehát fejenként 7000 korona évi jövedelem esnék egyenlő elosztás esetén Krisztus szegény szolgálóira akkor, amikor Magyarországon egy-egy család kenyérkeresőjére átlag évi 500 korona esik, amint Ágoston Péter a legfeketébb statisztikában, a magyar egyházi birtokok statisztikájában, kimutatja.

Hogyan jutott az egyház ennek a mérhetetlen ingatlan vagyonnak a birtokába? Kiváló gazda volt talán, aki verejtékkel, tudással és takarékossgal szerezte meg magának a magyar termő föld legjavát? Talán az ország védelmében, a közszolgálatában szerzett érdemek jutalma az óriási vagyon?

Szerzett a papjait a vérzéssel járó orvosi műtétől is eltiltó egyház a Tomoriak véres harci dicsősége és a középkori hűbérurak katonaállító kötelezettsége címén is (hiszen az esztergomi érsek és az egeri püspök az 1435. évi törvény szerint egyenként ezer harcost tartozik állítani), szerzett a földéhes földesúr lelkiismeret nélküli, erkölcsöt nem ismerő, idegen jogot nem respektáló erőszakosságával (az egyházak alapítására, birtokaira, jogaira vonatkozó oklevelek óriási részben hamisítványok), szerzett a Verbóczyek prókátor rabulisztikájával (a középkor magánjoga szerint nem az egyes személy, hanem a nemzetség volt az ingatlan tulajdonosa, mégis minthogy egyházi ügyekben egyházi bíróság ítelt, – a haldokló részéről, a feszületre mutató egyházban megállapította az egyház részére való végrendelkezést [Ágoston Péter]), de a leghatásosabbat a szerzési módjai közül csak egy analógia nélküli fogalommal lehet megjelölni: az ecclesia militans szerzési

módja, „A cél szentesíti az eszközt” praktikus etikai normával párosult rajongó fanatizmus harci taktikája.

A kereszténység és királyság megalapítóinak a pogány magyarok ellentállásával szemben szüksége volt szövetséges erőre: kapott az egyháztól fegyveres támogatást; iparra, földművelésre kellett tanítani az állattenyésztő és harcoló magyarokat, megtanították rá a nép akkori tanítómesterei: a papok. A hiteles helyek ellátásához, az okiratok készítéséhez írástudókra volt szükség és ki tudta volna ezt más ellátni, mint a nyugat kultúrájában felnevelkedett keresztény pap, és ki más taníthatta volna a népet betűvetésre és elemi ismeretekre, mint ő? Ő ápolta a betegeket, ő létesítette az árvaházakat és szegényházakat. Hogy mindezeket a célokat ellássák, nem nyújthatott az állam számszerűleg meghatározott összegeket, hanem a kor szokása szerint földet adott, amelynek jövedelméből mindezeket ellássa és magát eltartsa, meghatározván mindezeket felül melyik egyházi méltóság mennyi katonát köteles állítani a javak birtoklása ellenében. Mindezek alól a kötelezettségek alól az egyház lassanként kibújt. Iskoláit megszüntette, az iparüzéssel felhagyott és lerázott magáról mindent, ami *kötelesség* volt, hogy magához kaparintson minél többet abból, ami *jogot* nyújt. És minél kevésbé teljesítette a birtoklás ellenszolgáltatását, annál nyomatékosabban hangoztatta, hogy a birtokok nem közcélok szolgálhatása végett birtoklásra, hanem jutalomképpen tulajdonul adattak, bár Mária Terézia a székesfehérvári custodiatus és a pécsváradi apátság birtokait a katonák árváinak eltartására lefoglalja és az 1834. országgyűlés kimondja, hogy az összes egyházi javak fele hadi célokra foglalandó le, és az intézkedéseknek még egész sora bizonyítja, hogy törvényeink ezt a tulajdonjogot soha el nem ismerték. II. József az eltörölt szerzetes rendek vagyonát részint a vallási, részint a tanulmányi alapnak *adományozta*, I. Ferencz József a zalavári, lakócsai, telki stb. apátságok jövedelmeit bizonyos időre részint a vallási, részint a tanulmányi alap felsegítésére *adományozta*. A *történelem* tehát a tulajdonjogot az egyháznak nem ítéli oda.

Jogilag a szerzőmódból az egyház tulajdonjogát le nem vezetheti, tételes törvény nemcsak hogy nem állapította meg a tulajdonjogot, de egyenesen az ellenkezőjét szegezte le: A magyar király II. Sylvester pápától nyert kiváltságánál fogva – az általános egyházjogtól eltérően – nem postulál, hanem kinevezi a javadalomnak, aki nem tulajdonosa, hanem csak bírlalója lesz a javadalomnak, a felügyeleti jogot pedig a király gyakorolja, akinek engedélye nélkül a javadalom sem el nem idegeníthető, sem meg nem terhelhető. Az 1890 február 28-án jóváhagyott szabályrendelet értelmében az egyházi javak kezelését a magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter van hivatva ellenőrizni. Mi ez, ha nem az állam rendelkezési jogának és így tulajdonjogának a hangsúlyozása?

Az óriási birtoknak jóval több, mint egy harmadrésze erdő, a többinek is jórésze rét és legelő, tehát *nemzetgazdasági* szempontból leggyengébb, kevés embert foglalkoztató, kevés élelmiszert produkáló kihasználása a földnek.

Mint *politikai tényező*, ráfekszik ez a mérhetetlen birtok, a püspökök az ő óriási vagyontömegükkel a vidéki kultúrközpontok kulturális és politikai életére és megfojt mindent, ami a kultúra és a haladás ügyét szolgálja, sajtót tart fenn és politikusokat teremt, huligánhadat szervez a reakció szolgálatára.

Erős meggyőződésünk, hogy küszöbön van a jog és történelem által nem igazolt, nemzetgazdasági, politikai és kulturális szempontokból kárhozatos fekete honfoglalás revíziója. A közel jövőnek alig lehet a népparlament megteremtése után fontosabb feladata, mint a szekularizáció: az állam tulajdonjogának érvényesítése a bitorolt 2 milliányi hold földre.

Ennek a harcnak az argumentumait összegyűjteni és a kérdés politikai, nemzetgazdaságtani, kulturális szempontokból való megvilágítása lesz a célja annak a cikksorozatnak, amelyben a „Szabadgondolat” a szekularizáció kérdését tárgyalni fogja. *Tímár Miklós.*

A destruktív irányról.

Az a vád ellenünk, hogy megfosztjuk az emberiséget eszményeitől, anélkül, hogy másokat adnánk helyökbe.

A vád komoly, mert a jóhiszeműek vádja. Keserű gondolatok fojtogatják őket. Az emberiség ideálok nélkül marad és a lét uttalanján iránytű nélkül tévelyeg, bolyong. Elhalványul a tűzoszlop, amely a pusztában bolyongókat vezette. Kialudt a láng a csendes tűzhelyen, amelynek szerény világa emberi létet derített fakó sorsunkra.

És mi vagyunk a szentségtörők, akik lealacsonyítottuk az ideálokat azzal, hogy magyaráztuk őket, minket vádolnak azzal, hogy megtagadtuk az örök erkölcsi ideálját, amikor a gyarló emberi ítéletet akartuk úrrá tenni a jó és a rossz felett. Állattá alacsonyítottuk le az embert, anyagi érdekekből építettünk fel erkölcsöt és magát az Istent is emberi csinálmánynak tettük meg. Mindenki «lismeri – így folytatják –, hogy két dolog teheti nagygyá az emberi cselekvést. Nagygyá lesz az, aki nem egymagában cselekszik, hanem térben és időben végtelen emberi összefüggések szerény szolgája. És nagygyá lesz az is, aki független az emberi együttlét minden összefüggésétől, akinek a tette bátor és kimagasló. Az előbbi megható és felemelő, mert elszigetelt létünket jóleső tartalommal tölti be. Ez a *rend* ideálja. De az utóbbi is megható. Az önálló és független cselekvés gondolata egy csapásra zárt egyéniséggé alakítja át szertefolyó szándékunkat és ezzel megsokszorozza erőnkét. Minden nép ismeri az erkölcsi *szabadság* ideálját. És ime, a destruktív irány lerombolta az emberiségnek az erkölcsi rendbe vetett hitét és megtagadta tőle a szabad akaratot.

Ismételjük, a vád komoly és mi komolyan kívánunk ellene védekezni. Nem szabad megelegednünk azzal, hogy különös merész-

ségére hivatkozunk. Nem elég rámutatnunk arra, hogy ez a destruktív irány teremtette meg a modern technikát és segítségével megalapította a gazdagság, a kényelem és az egészség birodalmait. Felejtsük el, hogy ez a pusztító irány emelte a természettudományok épületét, amelyről a vádoló maguk panaszolják, hogy büszke fejével szinte az eget veri. Ne hivatkozzunk a munkásosztály nemzetközi szervezeteire sem, amelyek megannyi várai az egyetemes művelődésnek és felejtsük el azt is, hogy soha mozgalom a közönséget és a társadalom minden teremtő erejét olyan igyekezettel egybe nem foglalta, mint a mienk. Higyjünk egy percre annak az őszinte fájdalomnak a jogosultságában, amely azt veti szemünkre, hogy munkák nyomában pusztulás is jár és hogy ez csak látszólag csekély, tényleg az ideálok lerombolására vezet és erkölcsi következményeiben nagy és komoly.

Hisztériás és kényszerképletektől gyötört betegek gyakran meggyőződten magyarázzák orvosaiknak, hogy ők már azért sem tágíthatnak betegségüktől, mert minden gondolatuk, minden érzésük és minden, ami lelki életükben drága és amit énjüknek neveznek, egybeforrott azzal – és mi volna az élet ezek nélkül?! Éppen ilyen képzelt és látszólagos az a válság is, amely az új ideálok küszöbén fogja el a lelkeket. A tudat tartalmát nem lehet leltározni és ha abból valamit elveszünk, nem mindig lesz kevesebb belőle. Az ismereteknek az a kiterjedt összefüggése, amelyre az erkölcsös ember érzése homályosan hivatkozik, csak akkor szünhetik meg, amikor már az annál is kiterjedtebb összefüggések sejtelve beszűrődött tudatába és az új rend képe mind határozottabb körvonalakban rajzolódott bele. A régi szertefoszlik, avagy talán csak elhalványul az új, meggyőző és kész világkép mellett. Az érzésnek az a fénye, az a melege és az a mágneses ereje pedig, amely a régi képen előmlött, most egy új rendszeren új tüzeket és új ragyogást éleszt, a delejtű új irányt mutat.

Az „erkölcsi rend” ideálja is csak a társadalom igazi rendjének felismerése után vált üres és kicsinyes szemléletté. A hézagos történelmi ismeretek korában a nagy felfedező utak ideje előtt még hihető volt, hogy az emberi életviszonyok nagyjából mindenütt ugyanazok voltak és hogy az emberek tehát mindenütt nagyjából hasonlóan éltek, vagy legalább is hasonlóan élhettek. Az „erkölcsi rend”-ről való nézetnek tehát egy tévedés volt az alapja. A tévedéssel együtt megszűnt a nézet is, de amint nincsen interregnum az elméletek terén, úgy nincsen az erkölcsi világban sem trónüresedés. Csak akkor ismertük fel az éppen divatos „erkölcsi rend” relativitását, amikor már a történelmi materializmus egy új, hatalmas synthesisbe foglalta egybe az „erkölcsi rend”-ről való tudásunkat. A gazdálkodás és az erkölcs egyaránt a társadalmi munka termékei és a fejlődés folyamában merül el mind a kettő. Ezzel az emberi létnek egy új, kényszerítő, az „erkölcsi”-nél tágabb és kiterjedtebb rendje nyílt meg a jóra törő szándék előtt. Hiszen csak az, akinek a tette az emberi együttélés egészébe kapcsolódik bele és aki szerény akaratát a legtávolabbi céloknak

veti alá, csak az lesz igazán nagygyá. A társadalmi összeműködés, az egyetemes haladás és fejlődés ideáljai elől meghátrált az „erkölcsi rend” és helyet engedett egy valóban fenkolt világrend számára. Hódolat azoknak, akik azt szolgálják!

Az erkölcsi szabadság szűk és avult ideáljától sem mi fosztottuk meg az emberiséget, hanem az önként vetette el magától egy értékesebb és tartalmasabb ideál kedvéért. A valláserkölc világában minden kérdés meg van oldva. A hagyomány, a tekintély és legfőképp a vallás, régen eldöntötték, hogy mit szabad és mit nem. A felekezet, a vagyoni helyzet, a helyi hagyományok, a helyi tekintélyek és a helyi hatalmak szabják meg a határokat. A cselekvő embernek aközött van választása, vajjon aláveti-e magát az „erkölcsi rend”-nek, avagy sem. De ha egyszer a jó mellett döntött, úgy a sors, amely számára rendeltetett, a hatalmasok gondoskodása, tanításnak tekintélye és az ősi hagyományok nem tűnnek ingadozást. Az erkölcsi rend kész tartalommal ruházza fel az erkölcsi fogalmakat. A „szabad” akarat, amelyet a valláserkölc kínál az embernek, szigorú használati utasítással van ellátva. Egyebet nem szabad akarni. Maga a teológia bevallja, hogy ennek a szabad akaratnak a célja az, hogy a világban történő rossz felelősségét a Teremtőről a gyarló emberre hárítsa át, aki a rosszat szabadon választotta.

Nem hiszünk a dogmákban, amelyek a felekezeteket szétválasztják, nem ismerjük el az osztálytársadalom tagozódását, amelyben a szegényeket a törvények kormányozzák, de a törvényeket a gazdagok igazgatják, mint már Oliver Goldsmith mondja; nem tiszteljük a tekintélyeket, nem követjük a hagyományokat és nem hiszünk a hatalmasokban. A jó és a rossz fölött a szabad akarat az ur és mi vagyunk azok, akik az akaratnak éhez a szabadsághoz való jogát mindenkor hirdettük és követeltük. Az az akarat, amely pusztán választ a jó és a rossz között, az koldus, mert egész világa egyetlen egy elhatározás. Csak akit minden pillanat megpróbál, akit minden felismerés új meg új párviadalra szólít, akinek nem pusztán választania kell jó és rossz között, hanem meg kell mondania, hogy az esélyek véghetetlenje közül *mi* a jó és *mi* a rossz és azután egyedül elhatározásának fokán egy ellenséges világ minden viharát meg kell állania, az mondhatja csak a nagy szót: ez volt szabad akaratom.

A valláserkölcstől kijózanodott világot megmentettük az ideálok nélkül való lét fásultságától azzal, hogy kötelességeket oltottunk beléje és bátorságra buzdítottuk azt. Elhárítottuk annak a rombolásnak a következményeit, amelyet a valláserkölc üres és alap nélkül való neveléséből származtak és a tanácstalanul maradt emberiséget új és átfogó munkásságban egyesítettük.

A destruktív irány egész nagy művét nem a természetnek és a társadalomnak új életre keltett és ezerszeresen hatványozott erőiben csodáljuk, hanem abban, hogy újból fényes és ragyogó ideálokat tűzött egy hanyatló korszak égre.

Polányi Károly.

Pápai kizsákmányolás a középkori Magyarországon.

(A magyar reformáció történetéhez.)

I.

Olyan történelmi küzdelem a reformáció, amelynek emlékezetét nemcsak a tudomány őrzi, de egyre megújítja és elevenen tartja a mindennapos élet. Hatásai és eredményei még ma sem egészen megállapodottak, hanem soha el nem nyugvó csetepatékban hányódnak-vetődnek, melyek az első küzdelmek koráig visszanyúló érveikkel és modorukkal folytatják és parodizálják a reformáció és ellenreformáció nagy harcait. A történetírásban is fart még a küzdelem: a reformációról szólva, katolikus félen még ma is vádaskodások hangzanak fel, az újító mozgalomnak nem a törvényszerűségét, hanem törvényességét, a kánonok szerint való jogosultságát vitatják s a szabadság, eretnekség, tekintélymegvetés vádjainál nyugodnak meg; a protestáns történetírásban pedig még most is az az elvakító lelkesedés lobog, mely nem a tudomány szolgálására, de a hit terjesztésére való. A magyar protestánsok történetírása, a protestáns felekezeteknek még ma is tartó ellenzéki helyzete folytán, agitációs; még most is csak folytatása azoknak a régi krónikás elbeszéléseknek, melyek feladata már a vallásos harcok legelső éveitől az volt, hogy a hitért való önfeláldozás példáival lelkesítsék, a meggyőződés erejének csoda” tetteivel biztassák a hatalommal szemben küzdő és helytálló híveket. Gondolatmenetük: az evangélium napja felderült, a reformátor „fellépett”, az ige ellenállhatatlan erővel foglalta el a fejeket, az eszme győzött, Isten a csüggedőket felemelte, az igaz hit ellenségei megaláztattak. Számtalan község és város külön-külön részletezett egyházi krónikájából, legendáiból rakják össze a vidékek s az egész ország reformációs fejlődésének templomablakul illő mozaikképét.

Sem a katolikusok hitvédelmi, sem a protestánsok hiterjesztő történetírása nem juthatott és nem jutott el a magyar reformáció történelmi megértéséig. A reformáció híret mindenki hallotta, valamelyes ismerete benn van a leghitványabb műveltségben is. De ez az ismeret, mit az iskola és a hivatalos tudomány ad róla, alig érintkező, a vallásújítás fogalmának nagy medrében szerteszét úszkáló elemekből áll. Néhány név, néhány évszám, világotmozgató szenvedélyek, háborúságszító érvek és ötletek, egyéni csodatettek, zűrzavaros összevisszaságban vagy mesterséges és hamis egyszerűségben, – ilyen a mai iskola tanításában a reformáció.

A legtöbb, amire a reformáció elméleti felfogásában a magyar történetírás eddig vitte, az a magyarázat, hogy a protestantizmus a nemzeti párttal szövetségbe, a függetlenségi törekvéseknek volt hordozója és fegyvere az osztrák befolyással, a Habsburg-hatalommal szemben. Ezt az elméletet protestánsok és katolikusok

egyaránt emlegetik s újabban a protestánsok különös buzgalommal hánytorgatják. Tisztára függetlenségi harcot hamisítanak a reformációból is, mint a negyvennyolcas forradalomból. A reformáció elméleti megértésében is, mint a magyar történelem minden főbb mozzanatának megfejtésében, az a törekvésük, hogy mindenáron „nemzeti sajátságokat”, magyar különlegességet fedezzenek fel s kimutathassák a „nemzeti szellem” hatásait.

Hogy a magyar reformáció alakulására, fejlődésének menetére, formáinak megállapodására kellett hatni a nemzeti és territoriális küzdelmeknek is, az kétségtelen. A magyar történetírás szomorú állapotát jellemzi, hogy akik erre egyben-másban rámutatnak, valóságos felfedezésként teszik ezt. De bizonyos, hogy a német befolyással szemben való ellentét nem elindító és döntő tényezője volt a magyar reformációnak, csak formálója és, mint a nyugati államok reformációja, a magyar reformáció sem volt sem nemzeti küzdelem egy idegen állammal szemben, sem ideális harc a vélemény szabadságáért, a hitbéli tévedések kiirtására vagy a hagyományok elvetésére.

Ha a külföldi történetírást nézzük s látjuk, hogy ottan miféle erőket mozgatnak meg a reformáció megértésére, a mai magyar történetírás alapján valóban azt kell hinnünk, hogy a középkor végét járó Európában a magyar határral egészen új világ kezdődött, melynek a nyugathoz semmi köze, attól elszigetelten egészen külön fejlődést él át. De ha a magunk szemével nézzük meg a tényeket, kitűnik, hogy amint a társadalmi és politikai élet minden más területén, Magyarország itt is egy utón járt a nyugattal, kivált pedig Németországgal s csak elfogultság, tudatlanság vagy hamisítás mondhatja, hogy egyforma történelmi alakulások és eredmények egészen különböző tényezők hatása alatt jöttek létre.

A reformáció sokágú gyökerének csak egyik ágát akarjuk ezúttal megragadni.

A német történetírásban a reformáció közvetlen tényezőinek tengelye: a pápai kizsákmányolás. A római egyháztól, a pápaságtól való elszakadás azért történt, mert különben az országnak tovább is hordania kellett volna azokat a terheket, melyek fejében immár, a gazdasági és társadalmi szervezetben végbement eltolódások után semmi jót nem kapott. Fizetni, de semmiért, ez nem volt jó üzlet, pedig a pápaság a középkor utolsó századaiban csak ilyen üzletet tudott kínálni a legtöbb keresztény országnak. Leszámolásra, új szerződésekre volt szükség. Voltak országok, amelyek még ki tudtak valamit préselni – éppen a többi ország kárára – a pápaságnak évszázadokon át növelt s egészen el nem vesztett erkölcsi és anyagi hatalmából s vagyonából. Ezek nem váltak el tőle. Amelyeknek azonban semmi sem jutott, azoknak meg kellett szakítaniok a vele való üzleti összeköttetést, önálló nemzeti egyházakat alapítottak, házi kezelésbe vették a hittel való kereskedést, véghezvitték a reformációt. Így tett Németország, így tett Magyarország is.

A német történetírás apróra ismerteti ama zsarolásoknak és

viSSzaéléseknek változatos sokaságát, melyekkel a pápaság Németországot a középkoron át folyton zaklatta, préselte s amelyek végre is, több más körülmény kifejlődésével és közrehatásával elkerülhetetlenné tették a nagy leszámolást, az elszakadást. A magyar történetírás minderről hallgat. A protestáns történetíróknak volna nyilvánvaló érdekük, hálás feladatuk, felleplezni a pápai zsarolás pusztításainak felháborító képét, de éppen ők a legtehetetlenebb rabjai annak az elfogultságnak, hogy a magyar történelem minden főbb mozzanatában ki kell mutatni a magyar „nemzeti szellem” különleges alkotó és átalakító erejét, éppen a protestáns történetírók csodálják a leglelkesebben a magyar reformációban a függetlenségi törekvések kifejezőjét, a nemzeti önállóság fegyverét. Amellett, a protestáns egyháztörténetírás, a fejlődésénél és agitációs hivatásánál fogva belérögzített szószerkeztetésekre, prédikációba illő áhitatos idealizmusával irtózik attól, hogy az anyagi érdekek felhőjével elhomályosítsa az evangéliumi hit diadalának csudálatos fényes tüneményét.

De lépünk csak közelebb a magyar középkor egyházi állapotaihoz, keressük meg a tényeket monográfiákból és oklevéltárakból, melyek a katolikus egyház egyes intézményeire vagy szerveire, jogi s pénzügyi viszonyaira vonatkoznak. Ki fog tűnni, hogy a pápai zsarolás és hatalmaskodás Magyarországon is épp oly formákban épp oly tűrhetetlen volt, mint a nyugati államokban s Magyarország se tudott előbb és másképp szabadulni Róma szorításából, csak a teljes kiszakadással, a reformációval, mint Németország. A pápai kizsákmányolás Magyarországon is egyik fő hajtóereje volt a reformációnak.

Röviden, csak a legszélesebb csatornákat fogjuk megtekinteni, amelyeken a legnagyobb tömegekben hömpölygött ki az országból a temérdek arany a pápai tehetetlenség tengerébe.

Amikor a főbb keresztes hadjáratok lezajlása után a rohamosan kibontakozó és terjeszkedő nemzetközi és országos kereskedelem javaiból az egész keresztény társadalom kivette a maga részét, a pápaság is mohón ráveti magát a közgazdasági tevékenységre, egész üzemét kibővíti, templomait boltokká, börtékké alakítja át, az egyetemes zsinatok szerkesztik meg az üzlet alapszabályait, házirendjét, működési tervzetét, a lelki kegyeserek üzleti felszereléssé nemesbednek s a papok mindannyian egy rengeteg vállalatnak válnak alkalmazottáivá, legtöbbször pénzeszedőivé. A pápaság roppant hatalma, mely a XII. századig ahoz kellett, hogy a keresztény népeket a mindenfelől támadó barbárok ellen megvédje, a megtelepedő barbárokat a nomád életből kiemelje, később, a XIII. század közepe óta arra használódott el, hogy az alatta valót kizsákmányolja; az az erő, mely előbb felegyenesítette és megtámasztotta, most meggörnyesztette és ledöntötte a keresztény országokat.

Magyarország is, a pápai hatalom alá vetvén magát, a XIII. század folyamán az oltalmat és segítséget adó kézből az uzsorás markába került.

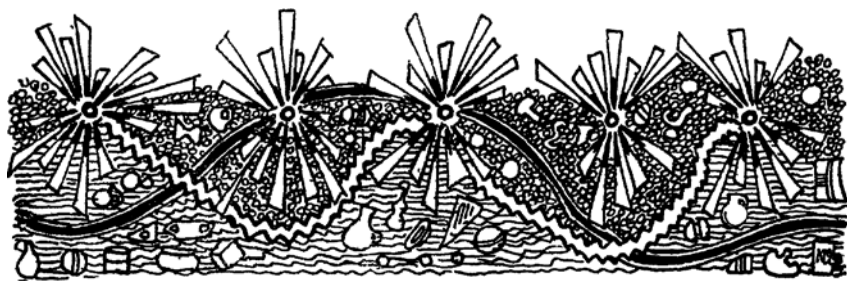
Az üzleti formák és fogások, melyek az uzsorás kizsákmányolás eszközeiül szolgáltak, a teológiai argumentumok, melyek leplezték, Magyarországon ugyanazok, amelyek ellen Németországban is oly elkeseredetten hadakoztak előbb röpiratok és Hütten dialógusai, majd pedig magának Luthernek a pápa ellen lazító harcos írásai.

Egy időtájban épült ki az egész préselő és szivattyúzó gépezet, a XII. és XIII. század fordulója körül. Alkotó elemei időhaladtával csak gyarapodtak, felfrissültek, egyre vakmerőbbekké fejlődtek, de erőben nem fogytak.

A pápa, vagy a pápa és a bíbornoki testület együtt rendelkezett minden valamirevaló egyházi hivattal és javadalommal: ez a szinte hihetetlen kiváltság, a keresztény országoknak, királyoknak, a nemzeti egyházaknak ez a felháborító megaláztatása adta az egész rendszer alapját. A XII. század második fele óta, arra hivatkozva, hogy az egyház fejét megilleti az egyház összes hivatalairól való rendelkezés hatalma, a pápák a keresztény világ minden részében, előbb kivételesen, azután mind sűrűbben, a javadalom-adományozás jogát *a közvetlen egyházi hatóság és a kegyurak mellőzésével*, a maguk részére vették igénybe, megalapítva a *pápai rezervációk* (fentartások) intézményét. Ami azt jelenti, hogy a javadalom betöltését és adományozását a pápák tetszésük szerint, bullákkal előre maguknak tarthatják fenn; azokra nézve az egyházi testületek választási, a kegyuraknak – akár ha főurak vagy királyok is – bemutatási és a főpapoknak adományozási jogát érvénytelennek mondják ki.

A XIII. század folyamán nálunk is keresztülviszik ezt a rendszert. A XIV. században Magyarországon sem volt már oly egyházi hivatal és jövedelem, melylyel a pápák nem rendelkeztek, ha úgy akarták. És mint egyebütt, itt is megmozgattak minden eszközt, alkalmaztak minden fortélyt, harcba vitték a hitnek és hagyománynak, barátságnak és uszításnak, törvénynek és törvényszegésnek, szentségnek és szentségtörésnek minden erejét, hogy ezt a roppant hatalmat mennél eredményesebben használják fel az ország kizsákmányolására.

Czóbel Ernő.

TÁRSADALMI KÉRDÉSEK.

A háború.

Mindnyájunk előtt ismeretes, hogy a kapitalizmus legjellemzőbb vonása a termelés és fogyasztás teljes anarchiája. Minden egyes üzem hajsza finom rugóknak és kerekeknek óramű pontosságú összeműködése, de egymáshoz rendszertelenül és összebonyolódottan kapcsolódnak. A termelés elrúgta maga alól a fogyasztásnak és szükségleteknek egyedül megbízható talaját, a gazdasági életnek egyedül megbízható szabályozóját. Termelés és fogyasztás két egymással szembenálló, ömagának is ismeretlen erő. A termelés ágain belül a vállalatok nem segítői egymásnak, hanem könnyörtelen és veszedelmes vetélytársai. Nem ismerik az erőket, amelyekkel küzdenek, nem ismerik az erőket, amelyeknek engedelmesskednek. A termelő nem a fogyasztáshoz irányítja produkcióját, hanem a maximum előállítására törekszik. A szervezetlenségnek természetes következménye, hogy a termelés vagy túlszárnyalja a fogyasztást, vagy alatta marad. Ilyenkor nagymennyiségű áru veszti el értékét a javak forgatagában, nem találva fogyasztóra, a világ-gazdaság integrációjánál fogva a zűrzavar általános lesz s előáll a krízis.

A gazdasági élet szervezetlensége a társadalomra két irányban gyakorol hatást. Egyrészt megnehezíti azt, hogy a társadalmi csoportok valódi érdekeiket felismerjék, tudatossá tegyék. Másrészt kiszámíthatatlanná, spekulációvá teszi a technikai termelésen kívül eső gazdasági cselekvések legnagyobb részét. így lehetséges az, hogy a szervezett munkásság aránylag csekély számával még ma is a szervezetlenek, társadalmi hovatartozásukról tudatlan csoportok óriási mennyisége áll szemben. Ezért van az, hogy egy-egy elhibázott spekuláció számos más termelőnek – ugyancsak spekulánsnak – a romlását hozza magával. Ezért van az, hogy az emberiség legnagyobb része még ma is rábírható érdekeivel teljesen ellentétes viselkedésre és azért van az, hogy a népek egymással szemben még ma is hajlandók a küzdelemnek legkockázata-

tosabb, legtöbb áldozatot kívánó és legkevesebb eredménnyel járó, legszerencsétlenebb nemére: a háborúra.

Volt a történelemnek oly korszaka, amikor a háború legjobb és legkényelmesebb eszköze volt annak, hogy egy népcsoport szükségleteit megfelelően kielégíthesse. Eltekintve a rablóhadjáratoktól, amelyek egyenesen a hiányzó táplálék megszerzésére irányultak, háborúra lehet minden kezdetleges államalakulást visszavezetni.¹ Egy nomád harcos törzs került egy békés földműves nép szomszédságába. A nomádok megtámadták a földműveseket, járatosabbak lévén a harcban, leigázták őket, állandóan kényszerítették terményeik egy részének átadására, megalapították rajtuk a kizsákmányolás politikai szervezetét: az államot. A nomád népnek érdekében állott a földművesek megtámadása, mert így biztosíthatta munka nélkül táplálkozását és uralmát, a földművelőknek is teljes erejüket kellett harcba vinni, mert önkéntes meghódolásuk vagy legyőzetésük esetén nehéz elnyomatás és kizsákmányolás lett soruk. Ebben a korban tehát a háború mindkét nép *összességének* érdekét szolgálta.

Az ily módon két osztályból álló társadalom további hadjáratai azonban már megszűntek az összesség érdekeit képviselni. A hadizsákmányt – földet, marhát vagy ingóságot – az uralkodó osztály vette birtokába. Az elnyomottak osztálya a prédában nem részesedett s az is közömbös volt ránézve, hogy a régi szolgaságban marad, avagy urat cserél-e. A meghódított országot ugyancsak az uralkodó osztály zsákmányolta ki; Róma gabonaontó provinciái nagyon kevésbé enyhítették a római proletariátus éhinségét.

Minél előbbre haladunk a történelemben, annál szűkebb lesz azoknak a köre, akiknek a háború érdekeit szolgálja. A középkor és újkor háborúi, egy-egy szabadságharctól eltekintve, a dinasztia, a főurak s a nemesség föld-, vagyon- és dicsőségszerző próbálkozásai voltak. A jobbágság s a városi polgárság csak annyiban volt érdekelve, hogy az ellenség az ő földjeiket s városaikat dúlta fel, mindkét sereg őket zsarolta meg, az ő adóik emelkedtek. A gyarmatexport csak a tőkés gazdálkodás kialakulása után kezd szerepet játszani.

Az utolsó évtizedek háborúi már kivétel nélkül gyarmatháborúk. A modern gyarmatpolitika a tőke expanzív természetében leli magyarázatát. A tőkének új és új piacokra van szüksége, ahonnan olcsóbb nyersanyagot nyer s ahol árui elhelyezheti. E célnak természetesen a legjobban megfelel Európán kívüli területek meghódítása. A lakosságot a kereszténység vagy a kultúra terjesztése címén fegyverrel leigáznai, vagyonától és keresetforrásaitól megfosztani, olcsó áron gyári munkára és a selejtes iparcikkeknek drága áron való megvételére kényszeríteni: ez ma a gyarmatpolitika legelfogadottabb módszere. Ha a megkívánt terület véletlenül más állam tulajdona, úgy a másik állam bármelyik tényéből lehet a hadüzenetre alkalmas sérelmet vagy jelszót kovácsolni. (Tripolisz.)

¹ Oppenheimer: Der Staat.

Hogy az ilyen háború a munkásságra csak szerencsétlenséget jelent, hogy terhei legsúlyosabban az ő vállára nehezdednek s haszna belőlük semmi, azt e helyütt nem szükséges bővebben fejtegetni. A munkás keresete azonnal megszűnik, ha munkahelyét elhagyja, akár azért, mert katonának hívják be, akár azért, mert a háború miatt bezárják a gyárat. Tartaléka nem lévén, úgy ő maga, mint családja a legnagyobb nyomorba jut. A csatában az ő vére ömlik, a hadiköltségekért ugyancsak őt adóztatják meg. Viszont arra nem találunk példát, hogy a háború következménye a munkás megélhetési viszonyainak javulása, az élelmiszerek olcsóbbsága, vagy a munkabérek emelkedése lett volna.

De a háborúval egybekötött gyarmatpolitika a tőke kezében is igen kétélű fegyver. Elsősorban kockázatos, tartama és eredménye előre kiszámíthatatlan. Gondoljunk csak az angol-búr háború elhúzódására, vagy az orosz-japán háború meglepetéseire. De vannak előrelátható, habár mértékre ugyancsak kiszámíthatatlan következményei is. A hadüzenet első hatása a tőzsdén érezhető. Ilyenkor lesz nyilvánvaló a gazdaság anarchiája. Az értékpapírok, és pedig úgy az állampapírok, mint a kereskedelmi és ipari vállalatok részvényei óriási mértékben esnek, a váltódiszkontó pedig emelkedik. A francia-német háború idején a porosz és osztrák vasutak, bankok és iparvállalatok papírjai átlag 35%-kal, az állampapírok pedig 20%-kal estek. 1886-ban pedig, amikor egy újabb francia-német háború kitörését várták, „valóságos vihar tombolt nemcsak Német- és Franciaország, de az esetleges háború akciókörén teljesen kívülálló államok, pl. Portugália tőzsdéin is. Még az Atlanti-óceán túlsó partjának tőzsdéi is érezték a lökéseket.¹ A háború magán a tőzsdén számos embert öl meg. A pénz megdrágul, nagy részét elvonják a háború költségei. A jelzálogból a pénzt kivonni nem lehet, a közönség lázasan igyekszik takarékbetétjeit biztosítani, a bankok nem nyújthatnak hitelt s így a pénzdrágulásnak ugyancsak az iparvállalatok adják meg árát. Megtörténhetik, hogy az ellenségnek sikerül a nyersanyag bejövételének útját is elvágni.

Számos gyár tőke- vagy anyagihiány miatt kénytelen üzemét redukálni, vagy egészen beszüntetni s így rövidesen tönkre juthat. Haszna a háborúból csak annak a tőkésnek van, aki az államnak uzsorakamaton pénzt kölcsönöz, vagy a hadsereg számára fegyvert és silány iparcikkeket szállít. Ezek haszna azonban óriási, úgy hogy e szállítók rendszeren a legsovénabb és legharciasabb politika szószólói.

Vereség esetén természetesen a tőke további súlyos károkat szenved. Győzelem esetén új gyarmatokhoz jut. De ebből újra csak egynéhány tőkésnek van haszna, azoknak az óriásvállalatoknak, amelyek a gyarmatot áruikkal ellátják. A lakosság többi részére súlyosan nehezdednek a gyarmat fentartásának, a megvédésére szükséges hadseregnek és hajóhadnak költségei. Újabb háború idején az ország állandóan ki van téve annak, hogy gyar-

¹ Neymarck: Les dettes publiques européennes, id. Bloch: Der Krieg. IV. 9.

mataitól elvágják, béke idején, hogy gyarmatai túlszárnyalják. Így például Kínában az indiai gyapot már nagyrészt kiszorította az egykor egyeduralgó angol gyapotot. Így tehát a mai gyarmatpolitika a tőke szempontjából is vakmerő kalandpolitika.

A háborút legkönnyebben a földbirtok viseli el. Sem a tőzsde hullámozása, sem a pénz drágulása nem érinti oly erősen, mint az ipart. Munkáshiány nem igen áll elő, egyrészt, mert nincs szükség tanult munkásra s így a behívottak családtagjai tovább dolgoznak, másrészt mert az iparban munkanélkül maradó proletárok a mezei munkához tódulnak. Így a háború sokkal kevesebb veszéllyel jár a gazdasági fejlődésben elmaradt földműves államokra, mint az iparos, kereskedő államokra. A legkevesebb veszéllyel jár a földbirtoknak arra a nemére, amelyik a legelmaradottabb, külterjes gazdálkodást folytatja a nagybirtokra.

Nyereség dolgában azonban a nagybirtok a háború folyama alatt elől jár. Elsősorban mint a hadsereg élelmiszer szállítója. Azután a gabona-, hús- és takarmányárak horribilis emelkedése folytán. Ma t. i. a legtöbb európai államot Amerika mellett Oroszország, Magyarország és Románia látja el búzával. Európai háború pedig alig képzelhető el anélkül, hogy ez az import fenn ne akadjon. Angliában a krimi háború alatt 80%-kal emelkedtek a gabonaárak, holott csak az Oroszországból jövő gabona tengeri útja volt elzárva. Érthető tehát, hogy a nagybirtok sem idegenkedik a háborús jelszavak terjesztésétől.

További érdekeltségek: a hadsereg, amelynek tisztjei gyors előléptetésre számíthatnak, hasonló okokból a bürokrácia egy része és végül a dinasztia, amely házának hatalmát akarja növelni.

Ezek szerint a háborúhoz fűződő érdekeltség változását a történelmi fejlődés folyamán grafikailag kúp alakjában ábrázolhatjuk. Mint már mondtuk, minél tovább haladunk a történelemben, annál szűkebb lesz a háborúban érdekelt köre; de egyúttal annál magasabb rétegre terjed. A kúp csúcspontja a dinasztia. A háború régen megszűnt az egész népesség érdekét szolgálni. Ma már az osztályérdeknél is kevesebb: egyes csoportok és egyes személyek érdeke. Sajnos azoké, amelyek érdeke legsúlyosabban esik a politika mérlegébe. Ezeknek is inkább pillanatnyi, semmint reális, tartós haszna. Az óriási többség számára rossz, értelmetlen és szerencsétlen.

Nem szabad a háborúk ideológiai okairól sem elfelejtkeznünk. Bizonyos, hogy a „reváns” politika és az imperializmus eszméi a nép széles rétegeiben visszhangra találnak. A kormány a háború megüzénésénél gyakran a sovén jelszavaktól átítatott közvélemény nyomása alatt is cselekszik. De az is bizonyos, hogy az ily eszmék és jelszavak csak két feltétel alatt terjedhetnek: egyik az, hogy vannak érdekcsoportok, amelyek terjesztésükről gondoskodnak, a másik, hogy a gazdasági élet anarchiája miatt az emberek nem képesek valódi érdekeiket felismerni. Rendezett és tervszerű gazdasági életben, például a szocialista államban a háborúviselés fogalmi képtelenség lesz.

Fazekas Sándor.

A drágaság elleni küzdelem. Az egész monarchiát ismét a drágaság kérdése foglalkoztatja. Az árak emelkedésének végnélküli folyamata mozgásba hozta az embereket a Lajtán innen és a Lajtán túl s úgy látszik, mintha a türelemnek vége szakadt volna. Az elégedetlenség nálunk tüntetésekben nyilvánult meg, mely Ausztriában már nyílt utcai harcokban nyilvánult meg és a tél folyamán még nagyobb szabású mozgalmakra is kilátásunk van.

Kétségtelen, hogy a drágasági mozgalmak nem fogják meggátolni a drágaságot és ezért legközvetlenebb céljukat nem érik el. Azok a fogyasztási cikkek, amelyeket a mezőgazdaság állít elő, nem lehetnek olcsóbbak, mert az agráriusok szervezete Ausztriában is, Magyarországon is oly erős, hogy vele szemben minden politikai terror eredménytelen. Teljesen ki van zárva, hogy az agrár vámvédelmet sikerüljön áttörni, hogy oly mennyiségű idegen hús behozatala legyen lehetséges, amennyi a húsárakat lenyomná. De lehetetlen rövid idő alatt véget vetni az ipari cikkek drágaságának is, az osztrák és magyar ipari kapitalizmus szintén óriás befolyásával szemben. E befolyás növekszik azáltal, hogy a nagyiparosok és a nagybirtokosok titokban támogatják egymást s a nagyiparosok a magas ipari vámvédelem fejében szívesen eltűrik a magas mezőgazdasági vámokat.

Legközvetlenebb céljukat tehát a drágasági mozgalmak nem fogják elérni. De azért e mozgalmak kulturális jelentőségét lekicsinyelnünk még sem szabad, mert ha rövidesen nem is idéznek elő olcsóságot, hatásukat mégis érezni fogjuk. A drágasági mozgalmak hatása alatt mind több figyelem fordul a mezőgazdaság és kereskedelem technikai kérdései felé, a vámvédelem legfontosabb kérdései is belesodrának a közgazdasági érdeklődés forgatagába s mindtöbbben és többen foglalkoznak a népesség nagy tömegének életmódjával, kulturális és kereseti viszonyaival. A drágaság ilyen módon a propaganda hatalmas eszközévé vált. Ha a drágaság ellen harcolók tömege nem is lehet a mai Magyarországon elég erős ahhoz, hogy a drágaságot legyűrje, az a mozgalom, amelyet megindított, alkalmas arra, hogy igen sok embert nyerjen meg a progresszív gondolatnak s hogy egy haladó gazdasági politika alapjait rakja le. A drágaság kérdése feltárta a magyar mezőgazdasági termelés siralmas állapotát, a magyar kereskedelem elmaradottságát és a városok élelmiszerellátásának hihetetlenül hiányos voltát és kiderült, hogy az egész védővamos politika alapos revízióra szorul. Mindezek a kérdések az érdeklődés középpontjába tolódtak s ha pillanatnyilag nem is tudunk segíteni a drágaságon, kilátásunk van arra, hogy végre komoly intézményeket fognak létesíteni a nagy néptömegek élelmezésének megjavítására. *B.*

Munkásmozgalom.

(Anglia.-Spanyolország.-Németország.) A múlt század harmincas és negyvenes éveinek véres és az osztályharc minden külső ismervét is magán hordó chartista mozgalmak után az angol munkásosztály harca hosszú ideig nyugodtabb mederben folyt le. A tanult és jól kereső munkások trade unionokba szervezkedtek és valóságos munkárisztokráciát alkottak. Politikai szervezeteik között legrégebb a még ma is önálló Socialist Democratic Federation, az 1883-ban alakult s főleg tanulatlan munkásokra kiterjedő Socialist League és az ezeknél jóval oportunosabb Fabian Society.

Majd Anglia különböző vidékein különböző munkáspártok keletkeztek, erősen gyakorlati programmal, amelynek egy részét ma már a konzervatív párt is átvette s amelynek megvalósítása, illetve megfelelő szociálpolitikai engedmények fejében a liberális jelölteket támogatták. A trade unionok a politikai akciótól teljesen tartózkod-

kodtak. Egyrészt ez a körülmény, másrészt a liberális párt politikájával szemben növekvő elégtelenség szükségessé tette egy átfogó, parlamenti párt szervezését. Így született a munkáspárt (Labour Party), amely magába olvasztotta a szocialista szervezetek legnagyobb részét is. Szocialistának nem mondható, bár az osztályharc alapján áll s a parlamentnek a két nagy párttól független, önálló pártja.

A politikai szervezkedéssel párhuzamosan a gazdasági harc is élesebb formát vett fel. Az újabb idők első jelentős bérmozgalma 1888-ban a gyufagyári munkások sztrájkja, amelyet csakhamar a gázgyári munkásoké követett. Különösen hevesek a bányások hatalmas szervezetének gyakran megújuló harcrai.

Mindezeket messze túlszárnyalták az utolsó hónapok küzdelmei. Egymásután léptek sztrájkba a londoni dockmunkások, a liverpooli vas- és fém munkások és az északnyugati vasul alkalmazottai. A sztrájk forradalmi szint öltött, a mozgalom középpontjait katonaság szállta meg, amelylyel a tömegek véres utcai harcot vívtak.

A sztrájk első fázisában egyes szakmák jelentős előnyöket nyertek. A londoni kirakodómunkások pl. 25% béremelkedést s a munkaidőnek 12 órától 10 órára való leszállítását vívták ki. De ez nem vághatta útját a terjedő mozgalomnak, sőt a váratlanul gyors siker még nagyobb lehetőségeket mutatott a munkásságnak. A sztrájk átsapott Manchesterbe, Birkheadba, Burninghambe, Glasgowba s a békétárgyalások nem vezetvén sikerre, a vasutasok kiadták a jelszót az általános sztrájkra.

A különböző szakmák munkásai bámulatos szolidaritást mutattak. A megegyezést nemcsak a saját követeléseik teljesítéséhez, hanem a más szakmákban teendő engedményekhez kötötték. Így lehetetlenné tették, hogy a munkaadók elszigeteltebb területekre redukálva a sztrájkot, az egyhelyütt szenvedett veszteségeket más szervezetek letérésével egyensúlyozzák.

A harc erős és rohamos kitörésének megértéséhez tudnunk kell, hogy csak a már rég lappangó elégtelenség kapott hirtelen lángra. Az angol munkaviszonyok korántsem oly kedvezők, mint az a távolból látszik. A gazdagabb trade unionokban tömörült, tanult munkások ugyan lényegesen jobb helyzetben vannak, mint a kontinensen élő társaik. A szervezetlenek és tanulatlanok azonban sok helyütt 12 órát is dolgoznak 20-25 korona heti bérért. S a szervezetlenek száma meglehetősen nagy. A régebbi szociálpolitikai intézkedések a tömegnyomort nem enyhíthették. A jelentősebb reformok (pl. agkori biztosítás) pedig sokkal újabb keletűek, semhogy hatásuk már most érezhető lett volna. A vasutasok sztrájkja már 1907-ben küszöbön állott. Lloyd George közbenjárásával sikerült a békét egy békéltető bizottság (conciliation board) felállításával biztosítani. Ez a bizottság lett volna hivatott minden vitás kérdésben dönteni.

Összetételénél fogva azonban nem vált be, ezt maga Lloyd George is elismerte. Elsősorban ennek az eltörlése, illetve átszervezése volt munkás részről a béke ára.

A kapitalizmus nem bírta sokáig hatalmas ütőerének, a közlekedésnek megbénulását. Számos gyár, különösen a textil-, bánya- és fémiparban, kénytelen volt üzemét beszüntetni. Augusztus 19-ről 20-ára virradó éjjelen a kormány közbenjárására létrejött a béke. A megegyezés főbb pontjai: teljes amnesztia a sztrájkolok számára, a munkások és a vasúttársaságok két-két kiküldöttjéből s egy pártatlan elnökből álló ideiglenes békéltető bizottság szervezése, béremelés. A sztrájkot tehát sikeresnek nevezhetjük.

Ily előzmények után érthető érdeklődés fogadta a Trade Unionok Newcastle-on Thyneben összeülő negyvennegyedik évi kongresszusát; 521 kiküldött jelent meg 1,662.133 munkás képviselőtében (az összes szervezett munkások száma 1908-ban 2,378.248). A kongresszuson, bár mozgalmasabb volt az előző évek gyűléseinél, ezúttal is a mérsékeltbek domináltak. *Mullin* elnök megnyitó beszédében élesen

elit élte a sztrájk alkalmával történt zavargásokat és rombolást. Másrészt tiltakozott a kongresszus az ellen, hogy a kormány katonaságot vezényeljen a sztrájk helyére és befolyását a munkáltatók érdekében vesse latba. Heves vitát provokált a belügyi és kereskedelmi kormány két képviselőjének, Cummins és Shakletonnak a megjelenése. Az elnök önrézetes szavakban jelentette ki, hogy a kapitalista kormány kiküldöttjeinek nincs joguk a munkásság szervezetét mint testvéregyesületet üdvözölni. Ugyancsak erős osztályöntudatra vall a kongresszusnak az agkori biztosítás kérdésében hozott azon határozata, amelylyel a kötelező járulékfizetés mellett foglalt állást. A járulékfizetés állandóan figyelmezteti a munkást osztályhelyzetére, felkelti érdeklődését a szociális biztosítás nagy kérdései iránt, könnyebben hozzáférhetővé teszi a szakszervezetek számára; csak a 15 shilling heti bérnél kevesebbet kereső munkásoknál kívánatos, hogy járulékkukat egészben a munkáltató s az állam fizesse. Állást foglalt még a kongresszus a proporcionális választójog mellett (ezúttal először) s egy egységes, a munkásság különböző rétegeit s a gazdasági és politikai mozgalmat átfogó szervezet létesítése mellett.

Az angol munkásviszonyokat nálunk a legtöbben erős előítéletektől elferdítve látják. Anglia – szokták társadalombölcseleink a banalitásig ismételni – a szociálpolitika tanítómestere, a nyugodt társadalmi fejlődés és az alkotmányosság hazája. A józan és dolgos angol munkásság körében a lazító jelszavak nem találnak visszhangra. Angliában erős a vallás és nincs szocializmus.

Az utolsó hetek eseményei alaposan rációfoltak ezen naivul megnyugtató burzsoá-elméletre és ez az angol sztrájk nagy szociológiai tanulsága. Az angol munkásság békés, megegyezésre hajló taktikáját az általános sztrájk, a szabotázs és tüntetések fegyvere váltotta fel. Kítűnt, hogy a „józan” angol munkás sem vívhatja meg más-képpen osztályharcát, mint francia vagy német társa; sem a vallás, sem a szociálpolitika olajcseppjei nem elegendők a társadalmi súrlódások elkerülésére. A tőke, ameddig csak karjai elérnek, egyformává gyúrja át a termelést, az embereket egyaránt. A nemzeti, faji, szokásbeli különbségek elsimulnak a munkaviszonyok egyformaságán. Árnyalatbeli különbségeken észrevehető a politikai szervezetek, a tradíciók és temperamentumok különbsége, így a revizionizmusnak Németország, a forradalmi szindikalizmusnak Franciaország tipikus hazája: de a mozgalom lényege szükségszerűen mindenütt ugyanez. Mert a szocializmus nem mesterséges alkotás, hanem a tulajdon nélküli és munkaerejüket bérbeadó osztályok törekvéseinek természetesen kifejezője. A történelmi materializmusnak nagy és most újból bizonyosodott igazsága ez.

Érdekes még megemlíteni, hogy a harc leghévesebb napjaiban terjesztették a király elé a lordok házának reformjáról szóló parlament act-ot. A Times, amely oldalakat közölt a sztrájkról, néhány sorban regisztrálta az oly sok izgalmat okozó törvény szentesítését. A tőke és a munka közvetlen összecsapása mellett eltörpülnek a parlament gyakran elméleti értékű tusai.

(- kas.)

Spanyolországban hamar kettéváltak a Canalejas egyházpolitikai reformjaiért egyútt küzdő munkásság és polgárság utjai. A tőke nem tagadta meg önmagát: harcba keveredett fegyvertársaival abban a pillanatban, mihelyt azok mozgalma profitját fenyegetni látszott. A harcot a munkáltatók provokálták Bilbaóban a szervezett munkásoknak egymásutáni kizárásával. Konzervatív lapok már a munkásszervezetek egyszersmindenkorra való letöréséről álmodoztak. Erre spontán elhatározással Bilbaóban több mint 10.000 munkás, Asturiában pedig 15.000 bányász szüntette be a munkát. A sztrájk Saragossában, Ferrolban általánossá lett, Cullerában, Alcirában s még több helyütt véres köztársasági-forradalmi mozgalmakra vezetett. A mozgalomnak

politikai okai is voltak: Afrika felől háborús hírek terjedtek, újra kísértett Maura dicstelen gyarmatpolitikája. A spanyol munkásságnak a háború elleni elkeseredettsége most éppúgy, mint az 1909-és barcelonai lázadásnál, fontos szerepet játszott.

A sztrájk hirtelen kitörése készületlenül találta magukat a munkásszervezeteket is, amelyek teljes erejükkel igyekeztek a mozgalmat révbe hozni. A republikánusok polgári párthoz illő ügyetlenséggel jártak el; akkor kezdték a mozgalmat észrevenni, amikor már vége volt. Az úgynevezett radikális pártból sokan nyílt állást foglaltak a munkásság ellen. A sztrájk szervezetlensége folytán elbukott, de a mozgalom fontos intő jel volt Canalejas kormánya s a dinasztia számára. (–kas.)

Az Internationale legerősebb pártja, a német szociáldemokrata párt jénai pártgyűlésén megvitatta aktuális feladatait és seregszemlét tartott. A párt legújabb fejlődéséről néhány érdekes szám tanúskodhatik, melyet a pártgyűlés elé terjesztett évi jelentésből szedtünk ki. A tagok száma 720.038-ról 836.562-re emelkedett egy év alatt: a tagszaporodás 116.000. A pártnak 81 újságja jelenik meg naponként, közülük a *Vorwärts* 157.000 példányban. Az év folyamán több, mint 33 millió röpvét és majd 3 millió brosúrát szórt szét az országban a párt. A 397 birodalmi választókerület közül 383-ban van szociáldemokrata pártszervezet, 454 helységben van ifjúsági választmány, 410-ben oktatásügyi és 136-ban gyermekvédő bizottság. A legesodálatosabb kulturális munka nagyszerű dokumentumai.

A jénai tanácskozásokon a marokkói kérdés és a közeledő birodalmi választások ügye volt az uralkodó téma. És bármennyi egymással vitázó felszólalás hangzott is el, amelyek a német pártban meglévő nagy elvi jelentőségű ellentétekre vetettek fényt, mind a két kérdésben teljesen egyhangú volt az állásfoglalás. Radikálisok és mérsékeltek, ortodox-marxisták és revizionisták egyaránt helyeselték Bebel fejtegetéseit, melyek végső konzekvenciája az volt, hogy bár a szociáldemokráciának nem lehet kifogása az ellen, hogy Németország ipari és kereskedelmi fejlődése érdekében magának fogyasztópiacokat biztosítson és ebből a célból Marokkót gyarmatává tegye, a háború kitörését mindenképpen meg kell akadályozni, mert egész Marokkó nem éri meg egy porosz gránátos csontjait. A háború Németországot a legnagyobb veszedelemnek tenné ki. A mozgósítás 50 millió márkába kerülne naponként és 5 millió férfit szólítana el munkája és családja mellől. A legszomorúbb nyomor előidézője volna. A pártgyűlés határozata hangos tiltakozás volt a nagytöke és a katonai szállítók lelkiismeretlen imperialista üzelmeivel szemben.

A birodalmi gyűlési választásokon a fekete-kék, klerikális-konzervatív blokk letérese lesz a német szociáldemokrata párt választási jelszava. A német birodalomban, amely a polgári munkának és az emberi értelemnek köszöni gazdagságát és hatalmát, még mindig a középkori nagybirtok az úr. A junkerek nagyon jól értettek ahoz, hogy a mindinkább erőre kapó német kapitalizmussal egyezséget kössenek. A sok profittal kecsegtető gyarmatpolitika lekenyerezte és a szocialista mozgalomtól való félelem megakadályozta a német polgárságot abban, hogy a sarkára álljon és a birodalomban az őt vagyonánál s a termelésben elfoglalt helyzeténél fogva megillető hatalmat birtokába vegye. Szűkülve simult a junkerséghez és eszébe se jutott, hogy megbolygassa a nagybirtok korlátlan uralmát. És az egész németiség még most is a földesurak hatalmát sínyli, mely minden szabadabb mozgásnak, tudományos világ-szemlélet terjedésének útját állja. A német szociáldemokrata párt együttes munkát ajánl fel a haladottabb polgári pártoknak, akiknek tagjait a konzervatívokkal és klerikálisokkal szemben támogatni fogja. Részint a német szocializmus dogmatikus aggodalmai, részint a polgári pártok rövidlátása miatt eddig nagy ritkán volt hasonló együttműködés lehetséges. Remélhető, hogy az ország demokratikus fejlődése érdekében a liberális német polgárság és a munkásság válllvetve igyekszik végre ledönteni a középkori rablóvárakat, melyeknek legerősebb oszlopa a porosz kiváltságos választójog. A birodalom legbefolyásosabb képviselőházában, a poroszban, ugyanis egy elmaradt választási rendszer teljesen a konzervatívoknak biztosítja az uralmat. A Bundesratban pedig, amely a törvényjavaslatokat a birodalmi gyűlés elé terjeszti és a birodalmi gyűlésben való elfogadásuk után jóváhagyja, Poroszország viszi a szót, úgy hogy úgyszólván minden törvényjavaslat sorsa a porosz junkerektől függ. Ezért van olyan nagy jelentősége az egész birodalomra nézve a porosz Landtag választójogi reformjának. (sz-úr.)

TERMÉSZETTUDOMÁNY.

Az energia körforgalma.

Ha szélcsendes nyári napon künn állunk délfelé a pusztán, a nyugodt levegőtömb tengerében, mikor nem vet benne hullámokat se hang, se mozgás, úgy tetszik, mintha pillanatra elállott volna abban a környékben az élet szívdobogása. „Kihalt tájék”, gondoljuk s szeretnők felrázni a földet és levegőt, hogy a mozgás élet-szerűsége felüdítsen.

Pedig annak, aki Goethe módjára tekint a jelenségek tömkelegébe, „nem néma e világ”. A külsőleg mozdulatlan testek atomjai az ő képzeletének ultramikroszkópos tekintete előtt hevesen röpködnek és rezegnek szüntelenül, izgatott gyorsasággal közvetítve azt a sajátos valamit, aminek forró áramlata fény alakjában folyton-folyvást ömlik a napból földgolyónkra: az *energiát*.

Energia! Bizonytalan tartalmú fogalom az avatatlan előtt! Pedig valójában szigorúan meghatározott, konkrét dolog az, ha nem is tapintható valami, melynek eltűnéséről olyan pontosan meggyőződhetünk mennyilegesen is, mint minden pohár boréről, mit a hordóból lecsapoltak. Az elektromosság is energia például s az abból elfogyasztott mennyiséget alkalmas eszközzel épp olyan jól megméri manapság, ahogy literszámra mérni tudják a bort; sőt elég eset van arra is, hogy elektromosságot – lopnak.

Egy előző cikkből tudjuk, hogy energia mindaz, ami a munkának forrása és terméke. A sokféle energiafaj és a munka között fennálló kölcsönös összefüggés alapján a munkát is az energiák egy nemének tekintik. A napfény is változhatik munkává, az is energia tehát. Tudjuk még azt is, hogy az egyes energiafajok egymásba többféleképp átalakulhatnak. Jelen cikkünkben azt kívánjuk megmutatni elsősorban, milyen energia-átalakulások mennek földünkön végbe s ezáltal feltüntetve azok belső kapcsolatát a legkülönbözőbb jelenségekkel; hozzá akarjuk szoktatni az olvasót – legalább valamennyire –, hogy ezt a fogalmat minél többször asszociálja tapasztalataival.

Hogyan csinálja meg tehát az a nappól dúsan kisugárzó energianem, a *fény*, azt az átalakulási körutat földünkön, amelynek folyamán munkát végezvén, ismét visszatér a kiindulási állapotba: fénynyé lesz s amely vándorlásnak az „energia körforgalma” nevet adják?

A nap egyik leghatalmasabb forrása az energiának. Belsejében roppant tömegű robbanógázok vannak felhalmozva, melyek a felszínre kerülve, földi fogalmainkat messze túlhaladó rázkódással explodálnak. Ezeknek a folytonos robbanásoknak a következményei igen messzehatók. A napot alkotó számtalan gázatom ugyanis egy az egész világtér kitöltő sűrű folyadékban lebeg, akár az egyesjtűek billiói a tenger vizében. Ezek az atomok már most az elrobbanáskor hevesen megrázkódva: „felhevülve”, száguldó hullámokat vernek fel mindenfelé az éter csendes és végtelen folyadékában, mint ahogy széjjelgyűrűzik a víz, ha bottal felzavarjuk. Az éterhullámok azonban nem mozognak olyan lassan, mint a víz hullámai! Ez utóbbiak tovaterjedése, tudjuk, szemmel kísérhető, míg az éterhullámok egy szempillantás alatt százezernyi kilométereket száguldanak be. Ezeket a hullámokat nevezik *fénynek*.

A látható és láthatatlan fényhullámok szertenyargalva a nappól a világtér minden tája felé, földünket is eléri, itt nagyszerű változásokat indítanak meg. Mikor az éter folyadékában lebegő s a földet körülvevő légatomok közé kerülnek, azokat, mivel aránylag távol vannak egymástól, alig befolyásolják, mint ahogy a vízben lebegő apró testek között akadálytalanul terjednek a hullámok tovább. De amiképpen megtörik a vízhullám a parton, úgy törnek meg a fény hullámai, ha szilárd és folyós testek tömör anyagába ütköznek. Eterhullám éterhullámot ér, a „verőfény” szüntelenül csapdossa a testek felületét s azok sűrűn egymásra halmozott részecskéi mind hevesebben rázkódnak. A szilárd és folyós testek ezen finom rázkódásában, „*rezgésében*” áll a *hőenergia*; ez adja ugyanis tapintáskor a hő érzetét. A testek tehát „felmelegednek”.

Földünk nagyobb része vízzel bontott s így a legtöbb fény a vizet éri. A víznek számos atomból álló molekuláiban a rázkódástól (rezgéstől) meglazul az összetartás; a vízmolekula több apróbb atomcsoportra szakad: „gőzzé” válik. Ezek a kisebb tömecek tehát már jóval hevesebben mozognak a vízrészecskéknél (ugyanazon erő kisebb testet gyorsabban mozgat) s egymástól ellökődve, a levegőbe emelkednek. A víz „párolog”. íme, a fényenergia *mechanikai munkává* változott; vizet emelt a levegőbe.

A levegőből a vízgőz, mint eső, visszakerül a földre, ha erősen lehűl s a magaslatokról mint patak és folyó ömlik alá. Ezeknek esése hatalmas mennyiségű *mozgási* (kinetikai) *energiát* tartalmaz, mely a víz leesése folytán ismét felszabadult mechanikai munka terméke.

Mivé alakul át ez a mozgási energia? Legnagyobbrészt először *hőenergiává*. A folyók vizének részecskéi ugyanis egymáshoz és a mederhez surlódnak s ez a dörzsölés erősen rezgetti a surlódó testek felületét. A rezgések azután hullámnak indítják a mindenütt jelenlevő étert s így végeredményben *megint éterhullámmá* lesz az eredetileg fényalakban érkezett energia.

A víz mozgási energiájának egy kis részét különböző vízgépek (turbinák, vízikerekek) hajtására használják, amikkel egyéb gépet mozgatnak. A gépek elkerülhetetlen surlódásai több-kevesebb közbenső energiaátalakulás után (elektromos energia, mechanikai munka) végeredményben szintén éterhullámokat hoznak létre. A világításra használt elektromos áram közvetlenül alakul át sugárzó energiává (éterhullámokká).

A fény azonban a szárazföldet is éri! Itt különösen a növényekkel borított földfelületen végzett működése jelentős. *A napfény ugyanis az az energia, amely felépíti a növényi testet.* Hogyan történik ez? A növényi test úgy van berendezve, hogy a környező levegőből elvonja és zöld részeiben felhalmozza a széndioxidot (szén és oxigén vegyülete), míg az oxigént, nitrogént, argont és a levegő többi elemét nem veszi fel. A fényrezgések nagy felületen érve a növényt (amely éppen ebből a célból legtöbbször erős levélzettel van ellátva), annak leveleiben, melyek a növénynek valóságos vegyi konyhái, megbontják (mintegy szétrázzák) a széndioxid szén- és oxigénatomokból álló molekuláit (akár a fenn leírt módon a vízmolekulából) s míg a szénatomokat a növény visszatartja, az oxigénatomok a levegőbe távoznak. A növény oxigént „lehel ki”. Ez rendkívüli fontos folyamat. A levegő oxigéntartalma ugyanis valószínűleg így keletkezett széndioxidból.

Itt jön azután segítségül a víz körforgalma! A növény testében ugyanis nemcsak szén, hanem oxigén, hidrogén, nitrogén, kén és más kevésbé fontos elemek is vannak. Már most az oxigént és hidrogént főleg a talajba jutott *esővíz* elemei szolgáltatják s ugyancsak az esővíz az, amely feloldja a nitrogén és kén tartalmú talajsókat; így azok a vízzel együtt szintén felszívódnak a növénybe. Ezen elemekből készülnek a növényi testet alkotó vegyületek a levélzetben; az egyesítés vegyfolyamatát pedig szintén a napfény energiája viszi végbe, mint ahogy a laboratórium lombikjában a gáz- vagy szeszláng hőenergiája kombinálja az elemeket vegyületekké.

Az a kérdés, mivé változott itt a fényenergia? Mechanikai munkává bizonyára nem, mint a víznél, mert hiszen nem szállított testeket egy helyről a másikra (mint amott a vizet), hanem csupán vegyi átalakulásokat idézett elő. Ha azonban a növényt elégetjük, vagyis oxigénnel egyesítjük, az atomok egyesülése oly heves, hogy rázkódásuk ismét intenzív éterhullámnak indít meg, amely alkalmas módon felhasználva (például vízmelegítésre és ezáltal gőzelállításra), már *mechanikai munkát* tud végezni (például vízgőz esetén dugattyú közvetítésével). A növényben is olyasvalami volt tehát

jelen, ami végeredményben munkává alakulhat s mivel ez a valami *kémiai* folyamatokkal kapcsolatosan keletkezik és tűnik el, *kémiai energia* a neve. Ennek az energiának egy igen nevezetes sajátása van! Abban különbözik ugyanis a fény és hőenergiától, hogy *tetszés szerinti ideig raktározható!* Ezért volt lehetséges például, hogy a kőszén kémiai energiája évezredekig megmaradjon. Hol van azóta az a fény és hő, ami akkor kémiai energiává nem alakult át?

Az előzőkből tudjuk, hogy a fényenergia éterhullámzások formájában terjed; a hőenergia a testek részecskéinek erélyes rezgésében áll. A mozgási energia tömegek helyváltoztatásában nyilvánul; hozzátehetjük, hogy az elektromos energia mai felfogás szerint apró elektromos részecskék „elektromok” mozgása gyanánt képzelhető el; milyen alakban létezik azonban ez a sajátágos kémiai energia? Erre nézve a következő elméleti képet fontolják meg. Képzeljük el, a molekulákat úgy, mint sok apró kis naprendszert, melyeknek napja és bolygói a molekula atomjai, a fényhullámok az atomok közé kerülve, azok egymás körül való keringését lökés-szerűen meggyorsítják s *ez a mozgásfokozódás felelne meg a kémiai energiának.* Alkalmos körülmények között, például égéskor, ez a mozgás más atomokkal való ütközés folytán újra lecsökken (mint ahogy csökken két összeütköző golyó sebessége), a rázkódás pedig éterhullámzást okoz megint, amely *egyenértékű a megszűnt kémiai energiával* (itt az atomok elvesztett mozgási energiájával). Így itt a kémiai energia mintegy átadódott az éternek; annak hullámzásává alakult.

Az emberek és állatok növényeket fogyasztanak el. Ezek szintén gépeknek tekinthetők, melyekben az elfogyasztott növények kémiai energiája mechanikai munkává (*vérkeringés, izommunka*) alakul át (akár a gőzgépben), részben pedig (*elégés* folytán), hőenergiává.

Akár elégetés, akár a munkával járó súrlódás következtében, de végeredményében aztán mindig éterhullámzássá változik a növények kémiai energiája, tehát visszakerül oda, ahonnan jött: a világuörbe.

Még csak arra kívánunk felelni, mi lesz azzal a fénnyel, ami sem a vizet nem párologtatja el, sem a növényekben nem raktározódik fel kémiai energia alakjában.

Napközben ez a fény, miután a talaj, víz és egyéb testek molekuláinak rezgésévé, *hővé* alakult, ezektől nagyrészt átadódik a *levegőnek.* Érdekes dolog, hogy míg a fény a levegő részecskéit hevesebb rezgésbe nem hozza, addig a hő: a szilárd testek molekuláinak rázkódása igen. Az odaütődő légmolekulákat a szilárd test rezgő felülete olyanformán szórja a magasba, akár a rázkódó szita a ránhulló lisztet. Ezek a hevesebben röpködő levegőmolekulák (a „melegebb” levegő) egymástól ellökődve felfelé emelkednek, míg helyükbe felülről a hideg levegő tódul. Ez a légáramlás a *szél*, amelynek mozgási energiája úgy vész el, mint a folyó víz: belső súrlódás útján s végeredményben szintén sugárzó energiává válik.

Éjjel, miután a világúrból fény nem érkezik, inkább a sugárzás forrásává válnak a felhevült víz és föld s így a nappal kapott fény láthatatlan fénysugarak (hibásan „hősugarak”) alakjában tér vissza a világűrbe. Nappal ez az utóbbi, éjjel az előbbi folyamat a gyengébb, de teljesen egyik sem szünetel soha.

Az energiának tehát három nagyarányú körforgalma van a földön:

1. Fény – víz hőenergiája – vízgőz energiája – vízesés mozgási energiája – (esetleg mechanikai munka) – hő – fény (nem látható).

2. Fény – növények kémiai energiája – állatok energiatartalma – hő – fény (nem látható).

3) – hő – szél – hő – fény.
– hő – fény.

Mindhárom folyamat – bár nem egyforma mértékben – szükséges az élet nagyszerű jelenségeinek fentartásához. A harmadik folyamat főleg, mint a felhők (tehát az eső) szállítója.

Ha így az energetika világításában nézzük az e földön történő dolgokat, joggal mondhatjuk, hogy az élet forrása – *a nap*.

Komját Marcell.

Darvinisták és antidarvinisták.

Azt már régen megszoktuk, hogy az Őrangyal vagy ehez hasonló című természettudományi folyóiratokban hittanárok és egyéb szak tudósok időről-időre megállapítják a darwinizmus csődjét. Legfeljebb azon csodálkoznak, hogy ennek a megállapításnak eszközei mennyire különbözők aszerint, hogy milyen magas vagy milyen alacsony annak a közönségnek az értelmisége, amelynek „felvilágosítására” történik. A vidéki káplánok egyszerűen azzal intézik el a dolgot, hogy Darwin, vagy Haeckel csalt és hazudott. A gimnáziumi szerzetes természetrajztanár már elismeri, hogy ezek derék és becsületes férfiak voltak és sok szép ismerettel gazdagították gyarló felfogásunkat a csodás természetről; kár, hogy ezekből helytelen következtetéseket vontak le. Némelykor azt is megjegyzik, hogy ezeket a következtetéseket tulajdonképpen nem is ők mondták ki, hanem mesterségesen magyarázzák azokat műveikbe a szabadgondolkodók és a nemzetközi szocialisták, akik nem átalják az objektív tudományt politikai üzelmeik céljaira meghamisítani. Ettől a stílustól egész csomó átmenet van a Prohászka nagyszabású farizeusságáig, amely a természettudományok tanításait fentartás nélkül fogadja el, hogy azután radikálisan végezhesen velük: amit a természettudományok tanítanak, az mind helyes és praktikus hasznos is, de végre az egész természettudományi vizsgálódás és gondolkodás elménknek csak egyik, valójában alárendelt jelentő-

ségű iránya, amelyen kívül s amely felett van egy más szellemi tartalom s ez az, amely az abszolútigazságot tartalmazza.

Az egyházi férfiak védik a maguk vallási tanításait, ki ahogy tudja: egyik durva félrevezetéssel, másik misztikus zavarossággal. Rendben van, az önvédelem fair vagy nem fair eszközein nincs mit bosszankodni vagy felháborodni, csak minden esetben tudnunk kell mi a teendőnk velük szemben.

De mit szóljunk ahhoz, amikor *Palágyi Menyhért*, az ismert kolozsvári filozófus ront a darwinizmusnak¹ hogy „hozzájáruljon művelt közönségünk felvilágosításához”, mert „a hiperdarwinista német nemzeti géniuszszal” szemben „a magyar tudománynak önállóan kell haladnia”. Lehetetlen nem bosszankodni azon az iztéstelenségen, amelylyel a természettudományi téren dilettáns író néhány oldalnyi zavaros elmélkedés után konstatálja: „ezzel bebizonyítottam, hogy a különböző fajok nem származhattak egymástól”. Vagy azon a tudatlanságon, amelylyel Palágyi azt a másodrendű problémát: miként, mely tényezők útján ment végbe a fajok kialakulása, azonosnak látja a fajok keletkezésének alapvető problémájával, azzal, hogy egymástól függetlenül jöttek-e létre a fajok vagy micsoda ősfajokból.

Ez utóbbi a különböző fajoknak egyszerűbb, közös ősből való kifejlődése a természettudományban már régóta nem vitatott tanítás, amelyre vonatkozólag a kutatás sok esetben részletes felvilágosítást tudott adni, konkrété megjelölve, hogy bizonyos fajok közös őseinek mely fajt kell tekintenünk. Azt állítani, hogy a természettudósok egy nagyrésze ezt kétségbevonja, tudatlanság vagy rosszhiszeműség; az u. n. antidarvinisták nem a fejlődés tényét, hanem csak annak Darwin által magyarázott mikéntjét tagadják, azt mondván, hogy az életért való küzdelem eredményezte szelekción kívül még más vagy csakis más tényezők (mutatio) hozták létre a fajok változatos formáinak kifejlődését.

Azonban, hogy a kitűnő ismeretkritikus ez alkalommal nevetségessé tette magát, az az ő dolga. Ránk nézve ebből csak egy komoly tanulság következik. S ez az, hogy míg a konzervatív világnézet az ő bámulatosán messzeágazó mechanizmusával, egy olyan látszólag tökéletesen független és elfogulatlan gondolkodót, amilyennek Palágyit tartották, szolgálatába tud állítani, addig nekünk, mikor a természettudomány népszerű terjesztését sürgetjük, örökösen küzködnünk kell a természettudósok közönye és érzékenysége ellen. A természettudósok legnagyobb része, noha az ő tanaikról van szó, a világért sem akar arra alacsonyodni, hogy a laboratóriumon s szaklapjaikon túl is terjesszék a tudományukat, így történhetik aztán, hogy akadnak majd emberek, akik a hitoktatóknak és Palágyi Menyhérteknek el fogják hinni, hogy a fajok fejlődésének tényét nemcsak ők, hanem a természettudósok egy nagyrésze is kétségbe vonja.

Strophantus.

¹ Magyar Figyelő 17. szám.

SZEMLE.

Lélekrablás. 1894. XXXIII. 4. §-a szerint: „a 7-ik életévet be nem töltött összes gyermekek a szülők vallását követik, illetőleg abban *nevelendők*.”

1895. XLIII. 26. §-a szerint: A gyermekek, akinek akár mind a két, akár csak az egyik szülője a bevett, vagy a törvényesen elismert vallásfelekezetek egyikéhez sem tartozik, valamely törvényesen bevett, vagy törvényesen elismert vallást követnek, illetőleg abban *nevelendők*.

Abban a parlamentben, mely ezeket a törvényeket hozta, még nem Szmrecsányi dominált és éppen azért a törvény nem is rendeli el kötelezőleg a keresztelést vagy körülmetélést, csak arra ad útbaigazítást, hogy ha felvétetik a szülők a gyermekeiket valamely felekezetbe, *melyik* felekezetbe kell felvétetniök. *Parancsolólag* csak azt rendelik el, hogy valamely vallásban nevelendő. Hogy a törvény a vallásos nevelést írja csak elő és nem egyúttal a kényszerkeresztelést is, bizonyítja, hogy csak a vallás követését és nem a kötelékbe való tartozást írja elő a törvény és nem fenyeget joghátránnyal arra az esetre, ha a szülő a gyermeket semmiféle felekezet kötelékébe fel nem véteti, a vallásos nevelésről azonban már gondoskodik az iskola, amelynek kötelező tantárgyai között ott szerepel a vallás tan.

A törvényt éveken keresztül helytelenül magyarázták. Azok a szülők, akik maguk mindenféle felekezetnek gyűlölt bilincseit lerázták magukról, beletörődtek abba, hogy a gyermekeikhez, azok hatodik életévük betöltése után több joga van az egyháznak vagy a hitközségnek, mint nekik.

Végre Gelela Ádámnak eszébe jutott, hogy ha a felekezeti kötelékbe tartozás nem kötelező, csak a vallásoktatás, akkor az iskolában tanuljon a gyermek vallástant, ha értéktelenebb is ez még az ábrázoló geometriánál is, de ha már a törvény megköveteli és a gyerekből vallástan nélkül nem lehet diplomás ember és ha már úgyszólván kell bifláznia, hogy milyen rokonságban volt Vénus Jupiterrel, Merkur Marssal, akkor már azt megtanulhatja, hogyan képzei a katolikus egyház a szentháromságot, amely három és mégis egy.

Kihagyta azonban a számításból azt, hogy Magyarországon él, ahol a papoknak oda lehetett tolakodni a haldokló Bihari Sándor ágyához, hogy elszálló lelkét megkaparintsák a maguk számára és ahol az iskolában a pap nem egyszerű oktató, hanem annak a hatalomnak a képviselője, amely ma Magyarországon a legfélelmetesebb és eszközének megválogatásában a legszemérmetlenebb – a klérusnak. A kis Geleta-fiu hiába végezte el szabályszerűen amit a törvény előír, minthogy megkeresztelve nem volt, osztályzatot vallástanból még sem kapott és minthogy egy kötelező tárgyból osztályzatot nem nyert, arra utasították, hogy az osztályt ismétlje meg, hogy a hiányzó tantárgyból osztályzatot nyerhessen. Az örült törvénytiprás felkerült a miniszterhez: a János grófhhoz. János grófhhoz, aki azért lett a magyar kultúra legfőbb öre, mert magyar mágnás és a trónörökös barátja, aki a törvényt sohsem tanulta meg-

ismerni, de aki a gyóntatójától megtanulta azt, hogy egy meg nem keresztelt gyermek nagyobb bűnös az apagyilkosnál, mert az utóbbi számára van bűnbocsánat, de a kereszttség nélkül meghalt gyermek osztályrésze az írás szerint az örök kárhozát. János gróf, aki a törvény kezeléséből csak annyit tud, hogy a hadügyminiszternek jogában áll volt kasznárjával szemben fennálló követelését csendőrékkel behajtani és hogy pajtásai, akik szolgabírák vagy alispánok lettek, még most is lekapatják a hajdúval tíz körméről a parasztot, ha nem paríroz, János gróf egész természetesen a papnak adott igazat.

A felvilágosodás barátai pedig megtanulhatják újból, hogy alig van sürgősebb teendő, mint végrehajtása ennek a jelszónak: „Ki a papokkal az iskolából.” I.

Az obstrukció a cenzusos parlamentnek szervi nyavalyája. Nem a házszabályokban van a hiba, de a mai magyar parlament keletkezésében, összetételében. A pénz, pálinka, erőszak indokoltta és kikerülhetetlenné teszi a segítségükkel lehengerelt pártok parlamenti lázadását. A tünetek gyógyítása nem tünteti el a bajokat. A házszabályok szigorítása csak kuruzslás. A házszabályok erőszakos megváltoztatása pedig demoralizáló hatással volna az egész közéletre s nem tudna oly nyugalmat teremteni, amely sikeres „nemzeti munkát” biztosítana. Az általános, egyenlő, titkos választójog parlamentje még a mai házszabályok mellett sem ismerné az obstrukciót, mert mindegyik párt százszor meggondolná, hogy az éber közvéleménnyel szemben kockáztassa népszerűségét. Ahol népmilliók vannak érdekelve a parlamenti harcokban, ott a közvélemény nyomása és ellenőrzése lehetetlenné tenné a parlament normális működésének megzavarását. Az obstrukció ellenszere tehát nem a házszabályrevízió, hanem egy valóban becsületes, demokratikus parlamenti reform. A házszabályok a demokrácia egyetlen és utolsó fegyverének bizonyultak a feudális reakció uralmi törekvéseivel szemben. A választójog demokratikus reformja nélküli házszabályrevízió a legridegebb párturalmi tendenciák érvényesülését segítené elő. Házszabályrevíziót azok sürgetnek, akik nem akarnak parlamenti reformot. Az egyetlen alkotmányos eszköz az obstrukció ellen nem az, amiért Tisza István lelkesedik: erőszakos házszabályreform, – hanem az, amiért Justh Gyula lelkesedik: a becsületes, demokratikus parlamenti reform. Ha tehát Tisza István a parlamenti reform ellen dolgozik, akkor ő Magyarországon az obstrukciónak legnagyobb agitátora. Az obstrukciónak igazi, becsületes ellensége pedig ebben a parlamentben – bármilyen paradoxnak lássék is e szó – az általános, egyenlő, titkos választójog törvénybeiktatását sürgető Justh Gyula. Ha a kisebbség harca sikerre vezet, úgy ez volt az utolsó obstrukció a magyar parlamentben. Ha nem vezet sikerre, úgy Tisza-Herostrales sokáig küzdhet még az obstrukciók ellen.

Az üzlet – üzlet. A pápa annak idején ágyasságnak bélyegezte a vegyes házasságot. Csúnya és brutális támadás volt ez törvényeink ellen, bepizkolása, sárbarántása egy pár százezer ember legszentebb érzelmeinek, de az ország protestánsai és liberálisai némi tessék-lássék háborgás után napirendre tértek felette. Nem is erről az oldalról reklamáltak a „ne terriere”-t. A pápai pamflet valakiknek sokkal jobban fájt, mint a megtámadottaknak: a katolikus papságnak. Tényleg disznóság – mondják Krisztus szerény szolgálói –, hogy az egyedül üdvözítő anyaszentegyház hívei közt akadnak olyanok, akik tűzrevaló eretnekekkel házassodnak össze, még nagyobb disznóság, hogy az egyházi szertartást mellőzik és így megvonják a keresés lehetőségét az egyháztól.

De akármekkora disznóság, hogy a lovat másnál vették, nem vásárolhatják még mindig nálam a takarmányt? Agyasság a vegyes házasság, de mi lesz a párbérről? Párbért csak érvényes házasság után kell fizetni, tehát ha érvénytelen házasságnak tekintjük, elesünk a párbérről. Az egyház azonban nem azért majdnem kétezer esz-

tendős, hogy ilyen csekélységen fennakadjon. A polgári házasság és vegyes házasság erkölcsstelen és érvénytelen, de azért párbér szempontjából teljesen érvényes, amint a nem katolikus lélek elveszett, elkárhozott lélek, de a párbért zsidó éppúgy köteles fizetni, mint a mennyorszagra legteljesebb jussal bíró katolikus. Meg is állapította a magyarországi püspöki kar, hogy a vegyes vallású párok félpárbért, a polgári házasságban élők pedig egész párbért tartoznak fizetni. *t.*

A keresztényi szeretet és a háború egymáshoz való viszonya új megvilágítást nyert. Amint az ókorban a zsidó főpap a frigyládát elől vitte a harcban és úgy lelkesítette híveit a gyilkolásra, a középkori keresztény pap is nemcsak a szó erejével harcolt meggyőződéséért, hanem a gyilkolásban is derekasan előljárt. Azóta azonban a közfelfogás és a tisztultabb etika elítéli a háborút és a vallás, amely sohasem *változtatta meg* az emberek erkölcsi felfogását, hanem csak követte azt, szintén a háború ellen foglalt állást. Olaszország elhatározta, hogy elszedi a töröktől Tripoliszt azon az alapon, hogy ő az erősebb. Az egész kultúrvilág felháborodással ítélte el a rablást, de megszólalt a vatikáni ezer szobás tündérkastély szegény remetéje, hogy hallgatását valahogy arra ne magyarázzák, mintha ő is elítelné a nagystillű útonállást és kijelenti, hogy neki kedves dolog, hogy egy középkorba illő kaland kedvéért ezek vérért igya fel Észak-Afrika homokja.

De azért Zichyék továbbra is hirdetni fogják, hogy az emberekben azért van erkölcsi érzés, mert az egyház beléjük plántálta. *I.*

A tanítók és a szociáldemokraták. Augusztus végén Budapesten nagy népgyűlést tartottak együtt a tanítók és a szociáldemokraták az építőmunkások házában. A gyűlésen felszólalt Justh Gyula is és mint a választójog kérdésében tartott beszédekben is már többször, úgy ez alkalommal is beszélt az osztályuralomról, amely jogtalan és tudatlanná teszi a népet. Sőt tovább ment, még az osztályharc eszméjét is felvetette, amely osztályharcban a tanítóknak és munkásoknak együtt kell küzdeni az osztályuralom megdöntésére. Hogy Justhot politikai ellenfelei támadták a gyűlésen való részvétele miatt, azon nincs mit csodálkozni, arról beszélni sem érdemes. De meg kell említenünk, hogy Justh Gyula a kutyaszöveget is magára haragította az osztályharc emlegetésével. Ez a kutyaszöveget is mi csenevész ipari életünkben a munkáltatóknak valami torz, öszvérszerű csoportosulása. A gyarló ipari kapitalizmus kereteit feszegető féktelen kizsákmányolás vágya egyesül ebben a magyar levegőből magába szívott agrárfeudális, jogtíró erőszakkal. Az ipari fejlődéstől elmaradhatatlan modern gondolkodás, a kultúra nevezete idegen ebben az ipari társaságban, amelynek hivatalos lapja ráront Justh Gyulára, amiért a tanítók és szocialisták gyűlésén megjelent. És mint szörnyű bűnét hangoztatja, hogy Justh az osztályharcról beszélt ezen a gyűlésen. Jóleső örömmel állapítjuk meg ezzel szemben, hogy a tanítók nemcsak Justhnak az osztályharcos fejtegetését, hanem Bokányinak, a szociáldemokratának bizonyára még erősebben osztályharcos álláspontját is magukévá teszik. A magyar református tanítók országos egyesületének hivatalos közölnye, a „Tanítók Lapja”, ezt írja:

A legkiválóbb beszédet azonban Bokányi Dezső mondotta, akit a vacsora alkalmával Dobó Sándor üdvözölt a tanítóság nevében. Dobó beszédére *remek választ* adott Bokányi és igazán sajnáljuk, hogy meg nem rögzítettük a nemzetköziségi magyarázatát, hogy lettek volna felvilágosítva azok, akik ezalatt a „hazátlan bitangásgot” vélik, mily nagy és rosszakaratú tévedések áldozatai ők! A kutyaszöveget és a tanítók lapjának ez az ellentétes állásfoglalása hosszú értekezésnél jobban mutatja, hogy a kultúra, a felvilágosodás mely ügyekben, hogy vezesse a tanítókat.

A Corda Fratres. Ismét megjelentek az újságokban a titokszzerű híradások ennek a misztikus intézménynek legújabb életnyilvánulásáról. Rendesen a nyárutó veti felszínre a két értelmetlenül egymás mellé rakott latin szót. A nemzetközi diákszövetség, úgy magyar diákság nagy tömege már többször adta félre nem érthető tanújelét progresszív

olvassuk, VII. kongresszusát tartotta szeptember első hetében. És a magyar újságokban bőven kiszervezték öt magyar ifjú a magyar diákság nevében ismét szerepelt és szónokolt a külföldön. A Corda Fratres, úgy látjuk, egészen jelentéktelen valami lehet. Tanácskozásainak csak a magyar lapok tulajdonítanak fontosságot. A nyugateurópai nagy lapokban alig-alig látunk róluk tudósítást. De a Corda Fratresnek már harmadszor Budapestre helyezték az irodáját. A Corda Fratresben a magyarok viszik a hangot. A Corda Fratres tanácsozásaiban a Zsembery úr, meg a Pivny úr, meg a Hindy úr véleménye nagy súlylyal esik a latba. És a Corda Fratres szerepel a magyar költségvetésben is. Évről-évre tekintélyes szubvencióval támogatja a magyar kormány. Azért van, úgy látszik, Budapesten a szövetség irodája, mert egyedül itt kapnak rá pénzt a kormánytól és úgy látszik, azért is engedik át a magyar fiuknak a vezetést a tanácskozásokon. És az is úgy látszik, hogy amint a Corda Fratres a magyar diákság teljes részvétlenségével, úgyszólván tudta nélkül működik, annyira nem törődnek vele a külföldi egyetemek diákjai se. Előkelő fiatal urak mulatozásánál semmi egyéb. Nagy figyelemmel többször is elolvastuk a magyar lapokban elhelyezett tudósításokat, de semmiképpen se tudtuk kihámozni belőlük, mi is történt ezen a nevezetes kongresszuson. Arról értesültünk, hogy Sergi római egyetemi tanár „beszédében egy nem egészen helyes célzást ejtett az állítólagos magyar nemzetiségi politikára, de utóbb a magyarok magatartása következtében kijelentette, hogy Magyarország az az állam, ahol az uralkodó magyarság mindent elkövet, hogy szabadelvű nemzetiségi politikáját összhangba hozza az egységes magyar állam legfőbb érdekeivel”. Majd valami homályos mondatot olvastunk arról, hogy „a tanácskozásban sok nehézséget okoz az olaszok nagy része, akik túlzó irányba óhajtják terelni a szövetség működését”. (Az Újság, szeptember 7.) És hogy „az olasz túlzók részéről ismét történtek kísérletek a szabályok olyan módosítására, mely a nemzetiségi kérdés felkavarását tenné lehetővé”. (Az Újság, szeptember 8.) A kongresszus kifejezte továbbá rokonérzését a békemozgalom és reményét a nemzetközi békebíróóság intézményének sikeres működése iránt. Szeptember 5-én Tivoliba rándultak ki a kongresszus tagjai, kiket a város képviselőtestülete, élén a polgármester fogadott. 6-án délelőtt és délután is volt ülés, melyen az összes *pro gramm* pontokat letárgyalták. Arról, hogy mik voltak ezek a programmpontok, hogy a kongresszuson foglalkoztak-e a diákságot érdeklő kérdésekkel, egy szót sem tudhattunk meg. Az egyik magyar ifjú ezenfelül egy a magyar birodalom angyalos címerével díszített nemzeti selyemlobogót adott át emlékül a szövetség római képviselőjének. „Az utolsó nap tárgyalásai során már érezhető volt a mérsékelt olaszok térhódítása az idegen kiküldöttek határozott állásfoglalása folytán a túlzókkal szemben.” (Budapesti Hirlap, szeptember 9.)

Dologtalan, nagyúri fiúk nemzetközisdit játszanak és magyar úrfiak is megjelennek az állam pénzén a külföld előtt, mint a magyar diákság képviselői. A magyar diákságnak pedig sejtelve sincs arról, mi az a Corda Fratres, nem is érdeklí, sejtelve sincs arról, hogy Zsembery, Hindy és Pivny Urak valahol az ő képében jelennek meg. Erről csak ezek az urak tudnak és az állampénztár, mely a külföldi kirándulások költségeit kiutalja. Jellemző azonban, hogy a rosszul megszerkesztett, értelmetlen tudósítások holmi túlzó irányzatról dadognak, melylyel szemben „természetesen mindig a magyaroknak kellett először sorompóba lépni, hogy a túlzók támadásait visszazorítani, a közömbösök értelmét pedig megvilágosítani igyekezzenek”. (Az Újság szeptember 10.) Nem elég tehát, hogy a fiatal urak (akik azonban annyira már mégsem fiatalok, hogy valóban egyetemi hallgatók volnának) a magyar diákság nevében beszélnek a magyar diákság tudta és hozzájárulása nélkül, hanem a magyar diákságot reakciós színben tüntetik fel a külföld előtt akkor, amikor – mint jól tudjuk – a

érzelmeinek, jelesül pedig éppen annak, hogy a mai magyar nemzetiségi politikáért egyáltalában nem lelkesedik.

Bizonyos, hogy a Corda Fratres magyar csoportja a magyar kormány hírhedt „külföldfelvilágosító” intézményei közé tartozik, melyeknek hivatása annak hirdetése, hogy ebben az országban minden színig tejfel és a magyar nemzetiségeknek a legjobb dolguk van a világon.

Vannak viselkedések, amelyeket nagyon nehéz hidegen értékelni. (sz-úr.)

Testnevelési kongresszus. Kiderült annakidején, hogy a testnevelési kongresszus militarizáló törekvések kedvéért ült össze. Abba is hagyta nyilvános szereplését, de végrehajtó Bizottsága csendben erélyes kártekonysággal dolgozik. Egyik szeptemberi estén zártkörű ülést tartott, melyen méltóságos és nagyságos miniszteri hivatalnokok barátkoztak a lenézett tanítók tutojgatott kiváltságosaival, a tornatanítókkal, Hazai Samu leiratot küldött a bizottságnak, melyben támogatásáról biztosítja „a honvédelmi szempontokból fontos testi nevelést”, 1912-re új kongresszussal jönnek, melyen a gyerekek neveléséről kivezényelt katonák fognak okoskodni. A miniszterelnök pedig *Testnevelési Tanács* szervezését ígéri. Minden összevág: Testnevelési Tanács kell, hogy a klerikalizmussal terhelt iskolát a militarizmussal súlyosbítsa és *Szabadoktatási Tanács* kell, hogy az iskola gőzében főtt koponyákat valahogy a szabadabb eszmék zuhanya odakinn se érje. ó

A szabadtanításért. A kultuszminiszternek hírhedt rendelete ellen, amely a magyar szabad oktatás békóba szorítására szerkesztődött, a legjelentősebb szabadtanítási szervezet, a Társadalomtudományok Szabad Iskolája, a napokban feliratban tiltakozott. A hideg és elegáns írás megmagyarázza a miniszternek, hogy a magyar kultúrában egymással küzdő különböző áramlatokat nem lehet állami parancsral egyesíteni, hogy a szabad oktatásnak természeténél fogva szabad társadalmi tevékenységnek kell lennie, mely teljes autonómiát követel és állami felügyeletet nem tűrhet meg, amint nincs is olyan kulturáltam, mely a társadalmi szabad oktatást állami felügyelet alá helyezné és e felügyelet megvalósítására külön rendészeti hatóságokat szervezne, ahogyan Zichy tervezi az Országos Központi Katolikus Legényegylet bevonásával. A Szabad Iskola felterjesztése, melyhez egy gyűlésen a számottevő szabad oktató szervezetek, a Magyarországi Szakszervezeti Tanács, a Feministák Egyesülete, a felfüggesztett Magyarországi Tanítók Szabad Egyesülete, a Szabadgondolkodás Magyarországi Egyesülete, a Galilei Kör és az Úttörő Társaság is hozzájárult, energikusan visszautasít minden állami beavatkozást és a rendelet visszavonását kéri. Jellemző a kultuskormányának a szabad oktatás iránt tanúsított jóindulatára, hogy az állami „támogatás” ellen azoknak az egyesületeknek kell tiltakozniok, amelyek eddig a szabad oktatás munkáját a legnagyobb eredménnyel végezték.

Egyetemi plakátok. Hat-nyolc őstagnó álló hivatalos deákegyesületek nemzeti őrtüzekként loboghattak egy milliós magyar város kellős közepén, amíg az egyetem haladottabb szellemű polgársága tartalmi magyarázatra nem szorította őket. A tudomány előcsarnokaiban öles plakátok hirdették szabályosan visszatérő időközökben, hogy nemzeti nagy érzésünk oszlopait hazaáruló elemek kidőnteni készülnek.

A hazaáruló képzetek azonban pozitív munka és tudományos elemzés segítségével értelmetleneknek bizonyultak s az idén már a legpartikulárisabb szentkörök se merték nevetségessé tenni magukat. A haladás barátainak megnyugtató látvány, amint diszmagyartól megfosztott csontjaikat szubvencionált plüsbé borítván, kényelmeikkel és kellemeikkel licitálják egymást. Nálam „megnyíltak az újonnan berendezett fényes helyiségek” – ajánlhatja magát a Szent Imre Kör. „Nyilvános üléseink kiváló elő-

iskolái a későbbi társadalmi szereplésnek.” „Kedvelt játékkermeinkben zongora, biliard, sakk, tarokk . . .” Mi „harsogó toborzót fívunk minden erőnkéből” – zendül a Bethlen Kör – és olcsón kaphat karzatjegyet, fürdőjegyet, mozijegyet. . .

Végig, az egyetemi egyesületek egész horizontján, sehohlyan egy pont, melyen az üzleti dicséretekből kimagasodó új vágyódások hite ragyogna. Pedig még ma is szívünkben van az *Egyetemi Kör*, melyről a középiskola unalmas számtanórái alatt azt álmotduk, hogy sasok fészke fent a magas Pesten, honnan aggódó szeretettel kémlik a honhazái.

A küzködő diáklét helyesebb megismerésekre kényszerített, de egy nagy város közömbös forgatagában bajoktól környékezett kopottas voltunkat és tudományos nyugtalanságunkat ma is bizalommal vinnők egy egyetemes és gazdag egyesülés felé, hogy állapotaink megjavításáról értelmes reményeket kapjunk.

Ilyen lélekkel indulunk az *Egyetemi Kör* felé, de a küszöbén egy plakát „szíves tudomásunkra hozza”, hogy „a legmagasabb igényeket is kielégítő” új helyiségeiben „a gazdagon felszerelt buffet önköltségi áron áll a tagok rendelkezésére”.

A felekezetek és jótékonykodók könyörület-konyháin elégedelő társainknak és szellemi megújódásra vágyó lázas testvéreinknek majd hírül visszük! . . . (Rub.)

A Nyugat egy fiatal esztétikusa az esztetizálás színes és számára illatos virágokat termő mezejéről a szociológia berkeibe tévedt a minap. Szabó Ervin új könyvéről írván, az esztetizálás piszmogó, pepecselő, hangulatkereső módszerét akarja alkalmazni szociológiai tárgyú cikkében is. Szavakat rak egymás mellé, amelyek nem kapcsolódnak értelmes mondatokká, amelyek mintegy l'art pour l'art szerepelnek. És egymás mellé rakja Andrássy Gyulát és Szabó Ervint is. Kár, hogy a kitűnő-folyóirat a hozzá nem értés egy ilyen könnyelmű termékének, mint aminő a fiatal esztétikusnak ez az írása, egészen feleslegesen helyet adott és éppen az Ignotus finom és okos cikke előtt.

Esperanto és szabadgondolat. A lapoknak részletesebb híradása a hágai katolikus kongresszusról, a katolikusok és az esperanto együttemlegetése könnyen keltheti az újságolvasó közönségben e kettő szorosabb kapcsolatának a benyomását. Hogy pedig a szabadgondolat az esperantoval sokkal szorosabb kapcsolatban van, mint akár a katolicizmussal, akár más antiprogesszivitással, az antwerpeni 7-ik esperanto-kongresszus lefolyása tanulságosan igazolja. Bár a katolikus esperantisták erősen hangsúlyozták katolikus voltukat és szervezkedve jelentek meg, sikerült a szabadgondolkodás ünnepévé avatni a kongresszust.

A szabadgondolkodó esperantisták az antwerpeni szabadgondolkodók megnyerésére nagy propagáló gyűlést tartottak, amely sokkal nagyobb keretekben folyt le, mint tervezték. A szabadgondolkodás terjesztéséről szintén gondoskodtak az esperantisták körében. Az antwerpeni Tribune külön esperanto-számot nyomtatott s díjtalanul osztotta ki az esperantisták között. Ez a katolikusokat igen megbotránkoztatta, aminek egy „Protesto” kinyomásával és szétosztásával adtak kifejezést, melyben megvádolják a szabadgondolkodókat az esperanto semlegességének (!) megbolygatásával. Elnézvén afölött, hogy a vallási szervezetben való megjelenésük és a kongresszusok programjába felvett vallásos szertartások, istentiszteletek csak oly erős és régebbi keletű megbolygatásai a semlegességnek, mint a szabadgondolat propagálása.

A szabadgondolkodók s a szocialisták szakuléseket is tartottak s azonkívül antwerpeni elvtársaik körében esperantot propagáló gyűléseket. Az esperantista anti-alkoholisták, a vegetáriánusok egyesülete eredményes és munkás gyűléseket tartottak; a Nemzetközi Tudományos Társaság három egyesületi ülésén kívül több népszerűsítő előadást tartott, bemutatta a beszélő kinematográfot stb. A legszabadabb szellem, a legfesztelenebb, mindenképpen megmutatta, hogy a kultúrának és az emberi haladásnak erős tényezőjévé fog válni, amint a megérdemlett méltánylásban részesül. (*Esperantista.*)

MOZGALOM.

Első nemzetközi monista kongresszus.

Szeptember 8-án több mint 2000 résztvevő előtt kezdődött Hamburgban a négy napig tartó első nemzetközi monista kongresszus. Ott voltak többek között Ostwald Jacques Loeb, Broda és Wahrmond professzorok. *Ostwald* felszólalásában a monismus következő definícióját adta; „Mi monisták abban különbözünk minden más embertől, hogy elvetjük magunktól a kinyilatkoztatáson alapuló hitet és az összes természetfölötti képzeteket. Ezen körön belül azonban mindenki szabad magatartást tanúsíthat, aszerint, amint feladatát felfogja.” *Schmal* a német szabadgondolkodó szövetség nevében üdvözölte a kongresszust. Elmondja, hogy annakidején a szabadgondolkodó kongresszusnak már a megnyitáskor meggyűlt a baja a porosz rendőrséggel, úgy hogy Büchner vezetése alatt a porosz területről menekülniök kellett. Ma már a monistákat első kongresszusukon nem érheti hasonló sors, bár a monista szövetségnek is része volt abban a magas kitüntetésben, hogy egy királyi professzor a porosz felsőházban az államra veszélyes testületnek nevezte. A fejlődést mutatja *Horneffer* elnöki beszámolója is. „Agitációkkal – úgymond – állásfoglalásra kényszerítettük az evangélikus és katolikus papságot. A liberális papok szinte törik magukat, hogy monistáknak tartsák őket. A liberális újságok is egyre jobban engednek zárkózottságukból.” A német monista szövetség politikai magatartásáról a következőket mondta: „Alapszabályaink szerint a szövetség nem foglalkozik pártpolitikával, mi azonban nem szorítkozhatunk kizárólag agitációs munkára. Ha kulturális kérdésekről van szó, meg kell mondani, hogy mik a kívánságaink.” Határozati javaslatot nyújtott be, amelyben a szövetség felszólítja szavazati joggal bíró tagjait, hogy a közelgő választásokon csak olyan jelöltre adják szavazataikat, akik megfelelő garanciát nyújtanak arra, hogy az egyes országok alkotmányában benn lévő lelkiismereti szabadságnak végre érvényt szereznek, valamint az állam és egyház és az iskola és egyház szétválasztása érdekében folyó mozgalomban résztvesznek. *Ostwald* a legreálisabban pártolta a javaslatot. Németország politikai egységesítése óta – monda – majdnem kizárólag gazdasági kérdésekkel törődtünk, a szellemi és etikai kérdések másodrendűek maradtak. A határozat mindenkinek kötelességévé teszi majd, hogy az erkölcsi és kulturális szempontok gondolkozásának alapfeltételei legyenek.” A javaslatot egyhangúlag elfogadták.

A Szabadgondolkodás Magyarországi Egyesülete

egy antiklerikális előadás-sorozatot tervez a tél folyamára. Vidéki fiókjainak pedig most küldte szét az előadásoknak a jegyzékét, amelyből kiválogathatják a helyi viszonyoknak megfelelőeket. Ezek az előadások a szabadgondolkodó elmélet és gyakorlat, a társadalomtudomány, természettudomány és ismeretelmélet kérdéseiből vannak kiválogatva, Az egyesület külföldi előadókat is fel fog kérni néhány budapesti előadásra. Ezen a télen általában vidéki fiókjainak a megerősítésére és szaporítására fordítja erejét.

A Galilei Kör

szeptemberi működését a szervezés munkája képezte. A nyár folyamán és az iskolaév kezdetén kiadott felhívást visszhangjaképpen a főiskolai diákság tömegesen, a tavalyinál is nagyobb számban jelentkezett felvételre. Az újonnan beiratkozóknak módjukban volt megismerkedni a kör ismeretközlő tevékenységével a nyári szemináriumi előadások alkalmával. A kör közelebbi megismerhetését szolgálták a hetenként rendezett tag-értekezletek, melyeken a kör szervezetét és működését ismertették az aktuális eseménnyel kapcsolatban.

Az évmegnyitó felolvasó ülés technikai nehézségek miatt október hó 1-ére maradt, ezt megelőzően dr. Szende Pál tartott előadást „Szabadság” címen, amelyben történelmi és társadalmi rajzát adta annak a ténynek, hogy az uralkodó osztály érdekei az egyes szabadságjogokat előjogok és kiváltságok biztosítékáivá formálják át.

Az évmegnyitó előadást dr. Póányi Károly tartotta folyó hó 2-án a kör előadótermében. A termet túlszűfoltóságig megtöltő diákközönség előtt ismertette a „Diákság feladatai”-t. A főiskolai diákság sajátos helyzetet foglal el az értelmiség rétegei között, Már lul van a középiskola lélekölő rabságán, melybe egy tudományellenes tanterv szigorú betartása kényszerítette, de még nem kerítették hatalmukba az élet szűkkörű anyagi érdekeltsegei. A főiskolai évek az egyetlen alkalom egységes, tudományos világszemlélet kialakítására. A diákságnak át kell alakítani önmagát, ezzel átalakítja az értelmiséget, képessé teszi kultúrfeladatainak elvégzésére: az ország szomorú közállapotainak megváltoztatására.

A nyári szemináriumi előadások sikerétől indítva a kör, mind a három sorozatot megismétli a szükségesnek mutató pótlásokkal kiegészítve. Egyelőre csak a szabadgondolkodó és szociológiai szeminárium veszi kezdetét, a természettudományt időhiánya miatt a második félévre kellett halasztani. Mindegyik szeminárium 8–10 előadásból fog állni, amelyek a világnézeti és szociológiai kérdések elemeivel fognak áttekinthetően foglalkozni.

A szabadgondolkodó szeminárium megnyitó előadását dr. Dienes Pál tartotta folyó hó 3-án „Tudomány és metafizika” címmel. A tudomány fejlődésére vetett pillantásból indult ki, amely a tudomány logikátlan voltáról győz meg. Minthogy a tudomány a valóság képe, valóság sem lehet logikus. A logikának ellentmondó tényeket nem magyarázzuk, hanem fogadjuk el valóságoknak s ennek alapján szerkesztjük meg a többi valóság képét. A világ nem állandó, nem befejezett, nem áll elszigetelt tényekből, hanem élő, fejlődő valóság: kevés folyamat. Ezért a tudományban ne logikát keressünk, hanem helyezkedjünk a tények közepébe: a tudományba az életet kell bevinnünk.

A szociológiai szeminárium megnyitó előadását Fazekas Sándor tartja folyó hó 6-án „A szociológia iskolái” címmel.

A tisztújító közgyűlés folyó hó 8-án délután 3 órakor lesz. A vezetőség jelentése után új tisztikart választanak s a kör jövő munkaprogramját beszél meg.

A kör tagjainak száma már most is meghaladja az 500-at, ami a tavalyi taglétszám oly emelkedését mutatja, melynek alapján év végére a tavalyi 1000 taggal szemben másfélezer várható.

Harkányi Kör.

A budapesti szabadgondolkodó tisztviselők mozgalmaról már többször hírt adtuk. Szeptember 27-én tartották alakuló közgyűlésüket a Társadalomtudományi Társaság nagytermében. A gyűlésen dr. Szende Pál tartott előadást az értelmiségi középosztályról, majd kegyeletes szavakkal emlékezett meg a magyar szabadgondolkodó mozgalom fiatalon elhunyt úttörő bajnokáról, Harkányi Edéről. Indítványára elhatározták, hogy

az egyesületet *Harkányi-Körnek* nevezik el s mint a Szabadgondolkodás Magyarország Egyesületének tisztviselő-fiókja alakulnak meg. Azután a tisztikart választották meg, és pedig a következőképpen: Dr. Szende Pál elnök, Bosnyák Béla és Köhalmi Béla alelnökök, Szemere Sándor főtitkár, Ötvös József és Mérő Nándor titkárok, Deuschländer Alfréd pénztáros, Pór Ernő ellenőr, Barna Pál háznagy. Választott még a közgyűlés egy nyolc tagból álló választmányt, mely magát további hat taggal egészítheti ki. Az egyesület legközelebb több előadást fog tartani, a Galilei-Körrel együtt pedig a *nőkérdésről* rendez nagyobb vitát.

A Harkányi-Körnek tagja lehet minden köz- és magántisztviselő. Evi tagsági díj 2 korona. Tagjai díjtalanul használhatják a Galilei-Kör helyiségeit és olvasószobáit,

Ismertetést a vezetőség mindenkinek küld, aki címét közli a titkársággal (VI. ker., Anker-köz 4. II.).

Ferrer Kör.

A szegedi Ferrer Kör szeptember 17-én látogatott propaganda-gyűlést tartott az ottani Munkásotthon nagytermében. Ez alkalommal a Szabadgondolkodás Magyarországi Egyesülete megbízásából *Rubin László* tartott előadást a szabadgondolkodó törekvésekről. Utána az előkészítő bizottság értekezletre ült össze, melyen képviselve volt a szegedi Társadalomtudományi Társaság, a magántisztviselők, kereskedelmi alkalmazottak egyesületei és a szervezett munkásság. Az értekezlet kimondta, hogy október közepén alakul meg, tagjai pedig a *Szabadgondolatot* tagsági díjuk fejében kapják. Az alakulás élén *dr. Szivessy Lehel* ügyvéd áll.